

Az Erdélyi Római Katolikus Státus csíkszeredai főgimnáziumának tervezése

Jelige:
Gimnázium

*„...melyek a szemlélő képzeletét egy impozánsnak ígérkező
épület körvonalainak megalkotására indítják.”*

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	3
„Egész tengeri kígyóvá nőtte ki magát már a somlyói főgimnázium Szeredába való áthelyezésének kérdése...”	5
Pápai Sándor, az Erdélyi Római Katolikus Státus építész.....	11
A csíkszeredai gimnázium épületegyüttesének 1908-ban készült tervei. Lehetséges párhuzamok	13
Melléklet	20
1. Az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsának levele Gr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspökhöz	20
2. Képmelléklet	22
3. Képjegyzék.....	41
Felhasznált irodalom	43
Források, gyűjtemények	45

Az Erdélyi Római Katolikus Státus csíkszeredai főgimnáziumának tervezéséről

A kiegyezést követően, Eötvös József vallás- és közoktatásügyi minisztersége alatt, az 1868-as népoktatási törvénnyel bevezetett általános tankötelezettség, a közigazgatásban a képzettebb személyzet szükségessége, valamint a modernizálódó egészség-, illetve oktatásügyi igények és követelmények különböző típusú iskolaépítkezések, -bővítések, korszerűsítések sorát nyitották meg. A 20. század elején az Erdélyi Római Katolikus Státus is több új gimnáziumot építtetett például Kézdivásárhelyen, Székelyudvarhelyen – és Csíkszeredában. Talán nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy ezen épületek közül mind méretét mind pedig megjelenését tekintve éppen a csíkszeredai a legjelentősebb, legimpozánsabb alkotás. Jelen dolgozat témaválasztását indokolja, hogy – vitathatatlan jelentősége ellenére – a csíkszeredai gimnáziumépület mindeddig nem képezte művészettörténeti kutatás tárgyát, mi több tervezésének kulcsfontosságú kérdéseit is bizonytalanság övezte.

A napjainkban két intézménynek – a csíkszeredai Márton Áron Gimnáziumnak, illetve a Segítő Mária Római Katolikus Teológiai Líceumnak – otthont adó épületegyüttes építési munkálatai 1909-ben kezdődtek, teljes átadására pedig 1913-ban került sor. A nagy múltú visszatekintő tanintézmény – melynek Csíkszeredában emelt új épületének tervezése képezi e dolgozat tárgyát – elődjét a 17. század második felében a ferences szerzetesek alapították Csíksomlyón,¹ ahol hosszú időn át eredményesen működött, és növekvő népszerűségnek örvendett a tanulni vágyó székely ifjúság körében. Kászoni Lukács Mihály (1678–1730) kozmási plébános, apostoli jegyző 1725. november 21-én kelt végrendeletében vagyona jelentős részét egy szeminárium (fiúnevelde) alapítására, illetve egy alapítvány létrehozására ajánlotta fel, mely a rászoruló tanulók ellátását volt hivatott biztosítani.² Az 1727-től működő szeminárium jelentősen megkönnyítette a távolabbi vidékekről – Udvarhely, Háromszék, Fogaras, illetve Kolozsvár környéke, Moldva magyar falvai – érkező diákok helyzetét. Később, 1873-ban Imets Fülöp Jákó

¹ Antal Imre: *Monografia liceului din Miercurea Ciuc. A csíkszeredai líceum monográfiája*. Csíkszereda, 1968. 11.

² Bicsok Zoltán: „...Hogy az ő jó igyekezete porba ne menne...” *A csíksomlyói ferences gimnázium Szent Mihály arkangyalról nevezett szemináriumára vonatkozó iratok a Csíkszeredai Levéltár kezelésében (1765–1840)*. In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2010*. Csíki Székely Múzeum – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2010. 161. Ld. még: Bicsok Zoltán: *Kolostor az ország végén – a csíksomlyói ferencesek kulturális hatása a Székelyföldön*. In: *Csíki olvasókönyv*. Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont – Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2009. 85.

akkori igazgató közbenjárására az iskolát nyolc osztályossá, tehát főgimnáziummá fejlesztették, aztán 1888-ban a Haynald Lajos gyulafehérvári püspök által 1858-ban alapított katolikus tanítóképző is a gimnázium épületébe költözött.³ A hosszú évtizedek során az ily módon folyamatosan növekvő diáklétszám, illetve a többször helyreállított, bővített csíksomlyói régi épület már javíthatatlannak bizonyult elavultsága vezetett végül oda, hogy a 19. század végén megfogalmazódott az intézmények Csíkszeredába költöztetésének, illetve ezek számára ott egy új, tágas épület emelésének szükségessége. Az elképzeléstől a megvalósulásig eltelt hosszú évek alatt azonban az áthelyezés és tervezés bonyolult ügye többször kilátástalan helyzetbe jutott, és számos fordulatot vett.

Ezen körülményeknek volt köszönhető, hogy az impozáns épületegyüttes tervezőjének kilétét bizonytalanság övezte, noha a szakirodalom egy része évtizedeken keresztül Alpár Ignác budapesti építész munkájaként tartotta azt számon.⁴ Jelen dolgozatban a csíkszeredai gimnáziumépület tervezésének felgöngyölítésére teszünk kísérletet, kitérve az áthelyezés ügyének azon mozzanataira, melyek témánk megértése szempontjából föltétlenül szükségesek.

„Egész tengeri kígyóvá nőtte ki magát már a somlyói főgimnázium Szeredába való áthelyezésének kérdése...”

Az intézmények Csíksomlyóról Csíkszeredába való áthelyezésének gondolatát Kuncz Elek tankerületi kir. főigazgató vetette fel 1895 táján. A költözés szükségességét számos tényező indokolta – a csíksomlyói épület szűkössége, korszerűtlensége, megfelelő szertárhelyiségek, rajz- és tornaterem hiánya –, melyek miatt a régi iskola a korabeli higiéniai és pedagógiai követelményeknek már nem felelt meg, mi több, egyre inkább hasznavehetetlennek bizonyult.⁵ Bár az elképzelésnek ellenzői is akadtak, akik elsősorban az intézmények csíksomlyói hagyományaira, alapítványaira, illetve az ottani környezet egészséges és zajtalan voltára, valamint jótékony hatására hivatkoztak, mely miatt az a tanulásra és általában a szellemi

³ Bicsok Zoltán: *Kolostor az ország végén – a csíksomlyói ferencesek kulturális hatása a Székelyföldön*. In: I. m. 86.

⁴ Ld.: Magyar Vilmos: *Alpár Ignác élete és működése*. III. rész: Mercur szolgálatában, 1897–1918 – IV. rész: Az ünnepektől és az üldözött Alpár, 1889–1928. Budapesti Építőmesterek Ipartestülete, Bp., 1935. 224.; Rosch Gábor: *Alpár Ignác építészete*. Enciklopédia Kiadó, Bp., 2005. 115.; Hajós György – Kubinszky Mihály – Vámosy Ferenc: *Alpár Ignác élete és munkássága*. Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft., Bp., 2005. 54.

⁵ Szlávik Ferenc: *Tizenöt év a Csíksomlyói Róm. Kath. Főgimnázium történetéből (1895/6–1909/10). Az új intézetek és felavatásuk*. In: *Az Erdélyi Róm. Kath. Státus Csíkszeredai Főgimnáziumának Értesítője az 1910–1911-ik iskolai évről*. Szvoboda Miklós Könyvnyomdája, Csíkszereda, 1911. 7.

foglalkozásra kiválóan alkalmas,⁶ ekkorra már nem volt mellékes szempont az sem, hogy az 1876-os megyerendezés eredményeképpen létrejött Csík vármegye székhelye Csíkszereda lett, illetve hogy az eképp fejlődésnek indult városkában a művelődés és önképzés terén a tanárok és diákok számára egyaránt több lehetőség kínálkozott.

A lelkes kezdeményezők és némely előjárók buzgolkodásai, illetve a régi épület állapota ellenére ez az ügy azonban évekig nem nyert megoldást. Ennek egyik legfőbb oka pedig az lehetett, hogy az intézmények igazgatótanácsa mellett Csíkszereda város, Csík vármegye, az Erdélyi Római Katolikus Státus, valamint az állam – pontosabban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium – egyaránt érintett és érdekelt volt benne, a felsorolt felek pedig sokáig nem tudtak egyezsége jutni az áthelyezéssel és építkezéssel járó anyagi terhek megosztását, valamint az egész probléma megoldásának módját illetően. Mindezt jól érzékelteti az a sajtóközlemény, mely a kialakult helyzettel kapcsolatban főleg az Erdélyi Római Katolikus Státus, valamint az állam hozzáállását kifogásolja: *„Egész tengeri kígyóvá nőtte ki magát már a somlyói főgimnázium Szeredába való áthelyezésének kérdése, melynek megoldása, úgy látszik, mind tovább-tovább húzódik a pénzkérdés miatt, mire nézve ez ideig egyedül a vármegye, mint legkevésbé érdekelt tette meg ajánlatát, a másikat faktor: Státus és kormány pedig ettől akarna minél nagyobb összeget kicsikarni, hogy a hozzájárulás terhét a maguk részéről mindjobban megkönnyítsék.”*⁷

Miután a vármegye törvényhatósága 1896. május 16-án a gimnázium áthelyezésére 100.000 koronát szavazott meg, így megkezdődhettek a tárgyalások, mégis évekig kellett várni a következő határozott lépésre. Az Erdélyi Római Katolikus Státus 1899-ben még azon az állásponton volt, hogy a gimnázium áthelyezését csak abban az esetben hajlandó támogatni, ha az építkezéshez szükséges összegeket a kormány és a vármegye biztosítja.⁸ Az 1900. július 18-án, az erdélyi püspök elnökle mellett tartott tárgyaláson újra megfogalmazódott, hogy új építkezésre van szükség, mégpedig oly módon, hogy a gimnázium és az azzal kapcsolatos kettős fiúnevelde (a szeminárium és az internátus) ne különálló épületekben kapjon helyet, továbbá *„legyen megfelelő templom is az ifjúság vallási gyakorlatainak a végzésére.”*⁹ Ugyanekkor a tárgyalás résztvevői – Pál István referens, Becze Antal alispán, Murányi Kálmán püspöki biztos és Bándi Vazul gimnáziumi igazgató – kiválasztották az építkezés céljából legalkalmasabbnak

⁶ Uo. 8.

⁷ *Csiki Lapok*. XIV. évfolyam, 11. szám, 1902. március 12. 4.

⁸ Szlávik Ferenc: I. m. 10.

⁹ Uo. 11.

tartott, a Csíkszeredába, Csíktaplocára, illetve Csíksomlyóra vezető utak kereszteződésénél található, a köznyelvben Nagymartnak nevezett telket, és egyetértettek abban, hogy ennek biztosítása elsősorban Csíkszereda város érdeke és feladata.¹⁰ A város pedig örömmel vette tudomásul a megindult tárgyalások első eredményeit, és már július 26-án arról határozott, hogy a kívánt helyen tíz holdnyi területet megszerez, és azt az Erdélyi Római Katolikus Státusnak a jelzett célra rendelkezésére bocsátja.¹¹

Miután mindez megtörtént, illetve sikerült tisztázni az anyagi terhek vállalásának néhány részletét, a Státus igazgatótanácsa a kor egyik legjelentősebb fővárosi építészét, Alpár Ignácot (1855–1928) kérte fel, hogy a tervvázlatot és a költségvetést elkészítse.¹² Ez a felkérés minden bizonnyal nem véletlenül történt, ugyanis amellet, hogy 1896–1897 között az ő tervei alapján épült például Kolozs vármegye egykori székháza, szintén Kolozsváron, a Szentegyház/ Iuliu Maniu utca Fő tér felőli sarkain 1898–1900 között épült Státus-házak, valamint az egykori Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem 1900 tavaszától épített központi épülettömbjének tervezése szintén az ő nevéhez fűződik. Világos tehát, hogy Alpár Ignác ezekhez az évekhez köthető tervezői tevékenysége egyrészt az Erdélyi Római Katolikus Státus megbízásából, másrészt mindenképpen annak tudomásával folyt, mindeddig tisztázatlan volt azonban a neves építész közreműködése a csíkszeredai gimnázium épületegyüttesének tervezésében.

Azt, hogy Alpár Ignác valóban részt vett a csíkszeredai építkezés előkészítésében, az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsának 1901. június 14-én kelt, Gr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspökhöz intézett levele igazolja.¹³ A kezdeti elképzelés – mely a szükséges helyiségek beosztására és méreteire való tekintettel vélhetően még a gimnázium igazgatóságától származott – az volt, hogy a gimnázium, a szeminárium és az internátus pavilon-rendszerben épüljön.¹⁴ A Státus igazgatótanácsának az erdélyi püspökhöz intézett leveléből kiderül azonban, hogy *„Alpár Ignác építész a csíksomlyói főgymnasium, finövelde és internatus tervvázlatát elkészítvén, a helyszínen arról győződött meg, hogy teljes lehetetlenség a seminariumot és internatust mint a főgymnasiumnak befelé nyúló szárnyait létesíteni, mi nagy földmunkával járna egyrészt, de meg nem is volna helyes, mivel mindig a hegy rétegeivel párhuzamosan kell állítani az épületeket.*

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. 12.

¹² Uo.

¹³ Gyulafehérvári Érseki- és Főkáptalani Levéltár, Püspöki iratok, 1901, 1035-ös doboz, 2407/17.

¹⁴ Szlávik Ferenc: I. m. 13.

*Azért ő a szemináriumot és internatust párhuzamosan a főgymnasium épületével, de attól 22 méterrel hátrább helyezte el, miáltal kedvező silhouettet nyert, s amellet a két intézet szoros kapcsolatban van a főgymnasium épületével.*¹⁵

A levél szövege a továbbiakban többek között arról tájékoztat, hogy az építész mindhárom épületrésznek külön bejáratot tervezett. Az ebédlőt és a szolgálakásokat az alagsori, illetve az alacsony földszinti helyiségekbe, a kápolnát a főgimnázium épületének második emeletére helyezte el. A tornatermet 25 méter hosszúságúra tervezte, megfelelő karzattal látta el, hogy az díszteremként is használható legyen. Mind a szeminárium, mind pedig az internátus épületébe tervezett egy-egy olyan helyiséget, mely egyfelől imaterem, másfelől zene- és társalkodóterem céljaira egyaránt megfelel. Mivel az Alpár Ignác által így tervezett építkezés és épületegyüttes összköltségvetése 656.098 korona 52 fillér lett volna, tehát olyan összeg, mely messze túlnőtt minden addigi hozzájáruláson és adományon, az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsa utasította a tanári testületet, hogy „*a terv egyszerűsítése s a költségek apasztása szempontjából mindazon helyiségeket, amelyek nem okvetetlenül szükségesek, törölje illetve jelölje meg.*”¹⁶

1901 táján tehát határozott lépések történtek az intézmények Csíkszeredába való áthelyezésének, illetve az építkezés megkezdésének érdekében. Az elkészült tervvázlatokat a tanári testület, a város és a megye előljáróinak részletes véleményével együtt felterjesztették az illetékes miniszterhez is, kérve azok elfogadását és a megvalósításukhoz szükséges államsegély megadását. Nem sokkal később azonban az ügy válságos helyzetbe jutott. 1902. május 30-án a vármegye törvényhatósági bizottsága kimondta ugyanis, hogy az addig felajánlott összegnél nagyobb segélyt nem adhat, illetve ekkorra már az is kiderült, hogy a miniszter sem hajlandó megadni a – különben rendkívül nagy összeget jelentő – 535.000 korona államsegélyt.¹⁷ Ettől kezdve – mivel úgy tűnt, más lehetőség nem maradt – egy időre a régi, csíksomlyói iskola kitoldása és korszerűsítése került a figyelem középpontjába, ennek érdekében tervek és költségvetés is készült, azonban hamar fény derült arra, hogy a régi épület állapota miatt annak teljes felújítása lehetetlen, a folyamatos pótlások csak állandó kiadásokkal járnának, és az eredmény nem felelhetne meg a kortárs igényeknek és követelményeknek.

¹⁵ Gyulafehérvári Érseki- és Főkáptalani Levéltár, Püspöki iratok, 1901, 1035-ös doboz, 2407/17. 1.

¹⁶ Uo. 3.

¹⁷ Szlávik Ferenc: I. m. 13.

A végleg megfeneklettnek vélt ügy 1904 augusztusában új életre kelt. A vármegyei közgyűlésen ugyanis Pál Gábor gimnáziumi igazgató nagy hatású indítványt terjesztett elő, melyben a következőkre tett javaslatot: a vármegye törvényhatósági bizottsága vállalja az internátus építési és első berendezési költségeit azzal a kikötéssel, hogy azok a 200.000 koronát meg ne haladják; az illetékes minisztérium vállalja a gimnázium építési és első berendezési költségeit, és utasítsa az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsát, hogy „*mint elsősorban érdekelt tényező a finövelő intézet (szeminárium) felépítésére és beruházására szükséges költségek hordozásáról és ilyen megosztás mellett **mindhárom épület tervei s részletes költségvetései előkészítése***¹⁸ *iránt a megfelelő lépések megtételéről gondoskodni és annak idején a tervet és költségvetést betekintés végett a törvényhatóságnak is bemutatni szíveskedjék.*”¹⁹ Pál Gábor indítványában engedményt tett arra az esetre, ha az Erdélyi Római Katolikus Státus pillanatnyilag nem rendelkezne a szeminárium felépítéséhez és felszereléséhez szükséges összeggel: a finevelde épületrészének elkészítése késhet mindaddig, ameddig a Státus az ahhoz szükséges fedezetről gondoskodni nem tud, azzal a kikötéssel, hogy „*ez a körülmény az áthelyezés ügyének, a gimnázium és internátusi épület felemelésének megoldását ne akadályozza és ne késleltesse.*”²⁰

Mivel az érdekeltek nagyjából elfogadták Pál Gábor indítványát, miniszteri kezdeményezésre 1905. április 26-án és 27-én megkezdődhettek a tárgyalások, melyeknek eredményeképpen Csíkszereda város az intézményeket befogadó új épületek emelése céljából már korábban felajánlott, és az Erdélyi Római Katolikus Státus rendelkezésére bocsátott, a Szék útja és az egykori Rákóczi (mai Márton Áron utca) út kereszteződésénél elterülő, Nagymart nevű, mintegy tíz holdnyi területet örök időkre átengedte a Státusnak azzal a kikötéssel, hogy amennyiben az nem a gimnázium felépítésére használná fel, úgy a terület feletti rendelkezési jog szálljon vissza a városra. Csík vármegye az építendő gimnáziumhoz kapcsolódóan száz tanuló befogadására alkalmas internátus építésére 150.000 koronát adott, azzal a megjegyzéssel, hogy amennyiben ezt az összeget a megjelölt célra teljesen fel nem használják, fennmaradó részét internátusi alapként a Csík vármegyei internátusi ifjak segélyezésére fordítja. Idővel a vármegye arról is lemondott, hogy az internátus építésére fordítandó 150.000 korona összegű támogatás megadását a gimnázium és a szeminárium egyidejű felépítéséhez kösse, illetve elfogadta, hogy utóbbit a Státus akkor építse, mikor ezt pénzügyi viszonyai lehetővé teszik, ezzel pedig egy újabb nagy

¹⁸ Kiemelés tőlem – L. Á.

¹⁹ Uo. 15.

²⁰ Uo.

akadályt gördített félre az építkezések megkezdésének útjából. Az Erdélyi Római Katolikus Státus ugyanakkor kötelezte magát, hogy amikor csak teheti, saját költségén felépíti és berendezi a szintén az iskolához kapcsolódó szeminárium épületét. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ezen feltételek mellett a gimnázium épületére, az igazgatói- és szolgálakásokra, a tornacsarnokra, valamint az iskola berendezésére 230.000 korona államsegély megadását helyezte kilátásba. Bár bizonyos pontatlanságok és a felek közötti kisebb nézeteltérések miatt a tárgyalások 1906. október 17-én és 19-én még folytatódtak, Pál Gábor indítványának megfelelően a tervek és a költségvetés megkészítését és az építés vezetését valóban az Erdélyi Római Katolikus Státus vállalta magára, ezen feladatokkal pedig **Pápai Sándor műszaki tanácsost bízta meg.**²¹

A tervek és a költségvetés elkészítése után a Státus jelezte, hogy az államtól, valamint a vármegyétől addig megajánlott, összesen 380.000 koronán kívül más összeg pillanatnyilag nem áll rendelkezésére, ezért a vármegyét kérte, hogy *„ezen nagyfontosságú és Csíkmegye életére minden tekintetben nagy jelentőségű alkotásnak érdekében ereje teljes megfeszítésével is hozzon meg minden lehető áldozatot.”*²² A vármegye erre úgyszólván kénytelen volt korábbi vállalását mégis megnövelni, így az 1907. május 25-iki közgyűlésén a terveket és költségvetést elfogadta, illetve elhatározta, hogy a gimnázium építési költségeihez 100.000 koronával járul hozzá. Bár a határozat indoklásában a vármegye előjárósága nyíltan célzott arra, hogy ezt, a már hosszú évek óta mondhatni eredménytelenül húzódó ügyet az érintettek némelyike nem tárgyalja kellő lelkesültséggel, kulturális és társadalmi felelősségére hivatkozva vállalta az újabb hozzájárulást. Kikötötte azonban, hogy amennyiben a Státus az építkezést 1908. május 1-éig meg nem kezdi, a vármegyének a megszavazott összegek megadására vonatkozó kötelezettsége megszűnik.

Az építkezés megkezdéséhez szükséges összeg fennmaradó részét rövid időn belül nagyjából szintén a vármegye közbenjárására sikerült biztosítani, így miután a miniszter jóváhagyta az 1908 tavaszán elkészített részletes terveket és költségvetést, ugyanazon év novemberében a Státus igazgatótanácsa megtartotta a versenytárgyalást, és az építésre, valamint a szakmunkák elvégzésére vonatkozó szerződést megkötötte a vállalkozókkal. 1909 januárjában megalakult a helyi építető bizottság, mely azzal kezdte meg működését, hogy január 28-án az építkezésre kijelölt telket a várostól átvette, és azt a munkálatok megkezdésére Wusinszky Testvérek és

²¹ Kiemelés tőlem – L. Á. Ld.: Szilávik Ferenc: I. m. 16–18.

²² Uo. 18.

Preisznér József brassói fővállalkozóknak adta át. Mindezek után, és az építetű bizottság rendszeres ülései mellett 1909. március 29-én megtörtént az első kapavágás, és május 29-én már sor kerülhetett az alapkő ünnepélyes letételére.

Pápai Sándor, az Erdélyi Római Katolikus Státus építésze

Pápai Sándor Gyöngyösön született 1871-ben, 1895-ben szerzett oklevelet a Műegyetemen, és 1898-ban lépett az Erdélyi Római Katolikus Státus szolgálatába.²³ Első megbízásairól keveset tudunk, azonban 1901 tavaszán már versenytárgyalást írtak ki az Erdélyi Római Katolikus Státus általa tervezett, Kolozsvárt építendő új templomára és paplakára,²⁴ illetve szintén 1901-ben ő tervezte a sepsiszentgyörgyi római katolikus templom átalakítását és kibővítését.²⁵ Az igazgatótanács mérnökeként említett Pápai Sándor 1904-ben kapott utasítást arra, hogy a kézdivásárhely-kantai új katolikus gimnázium tervét és költségvetését elkészítse,²⁶ 1905-ben még az említett iskolaépület tervezőjeként szerepel.²⁷

Pápai Sándor következő években folytatott tevékenységéről sajnos szintén keveset tudunk, legközelebb 1908-ban tűnik fel, akkor azonban az Erdélyi Római Katolikus Státus megbízásából két – a csíkszeredai (melyet gyakran csíksomlyóiként említenek a fővárosi lapok), valamint a székelyudvarhelyi – új gimnázium tervezőjeként.²⁸ A székelyudvarhelyi római katolikus főgimnázium, igazgatói lakás és tornacsarnok a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által jóváhagyott tervezete és költségvetése, a munkákra vonatkozó általános, részletes és különleges feltételekkel 1909 legelején az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsának hivatali helyiségein kívül Pápai Sándornál (Kolozsvár, Bartha Miklós/ mai Emil Isac utca 2. szám

²³ Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára (ERKSLvt.), Pápai Sándor műszaki tanácsos iratai, 128, Gyászjelentés Pápai Sándor ny. műszaki tanácsos haláláról, 2.

²⁴ *Vállalkozók Lapja*, Budapest. XXII. évfolyam, 1901. május 1., 6.

²⁵ Uo. XXII. évfolyam, 1901. szeptember 11., 6.

²⁶ Koch Sándor: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus kézdivásárhelyi főgimnáziumának új épülete*. In: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus Kézdivásárhelyi Főgimnáziumának Értesítője az 1906–1907-ik tanévről*. Turóczi István Könyvnyomdája, Kézdivásárhely, 1907. 19. Ld. még: Hassák Vidor: *A kézdivásárhely-kantai róm. kath. főgimnázium rövid története. 1680–1906*. In: Biró Lajos (szerk.): *Emlékkönyv. A Kézdivásárhely-kantai Róm. Kath. Főgimnázium új épületének 1906. évi november 4-én történt felszentelése alkalmából*. Turóczi István Könyvnyomdája, Kézdivásárhely, 1906. 21.

²⁷ *Vállalkozók Lapja*, Bp. XXVI. évfolyam, 1905. augusztus 23., 5.

²⁸ *Vállalkozók Közlönye*, Bp. 1908. január 22., 8. Ld. még: *Vállalkozók Lapja*, Bp. XXIX. évfolyam, 1908. január 29., 9.; *Vállalkozók Közlönye*, Bp. 1908. augusztus 12. 7.; *Vállalkozók Lapja*, Bp. XXIX. évfolyam, 1908. augusztus 12. 11.; *Vállalkozók Közlönye*, Bp. 1908. szeptember 23. 6.; Uo. 1909. január 6. 8.

alatt) is megtekinthetők voltak.²⁹ Az 1908-as év – úgy tűnik – különösen eseménydús és sikeres volt Pápai Sándor számára: addigi eredményes működésének elismeréseképpen ugyanis az igazgatótanács még ugyanabban az évben műszaki tanácsosi címmel ruházta fel őt.³⁰

Ezt követően azonban tevékenységét évekig újra nem követhetjük pontosan nyomon. 1910 körül több tervet készített a Kolozsvári Római Katolikus Egyházközség megrendelésére Kolozsvárt felépítendő, mai Arany János utcai bérvillekhoz. Bár a terveken szereplő épületek egyes részletei a magyaros szecesszió formavilágát idézik, mások a csíkszeredai új főgimnáziumra emlékeztetnek, és összességében pedig egy érdekes és mozgalmas elképzelést jelenítenek meg, úgy tűnik, mégsem nyerték el a megrendelők tetszését, és végül nem valósulhattak meg.³¹ Legközelebb pedig már csak egyik utolsó munkájáról szerezhethünk tudomást: 1914 tavaszán közölte a szaksajtó, hogy Pápai Sándor megbízást nyert a brassói római katolikus főgimnázium mellett felépítendő internátus megtervezésére.³²

Az építész a háború alatt, 1916-ban kezdett betegeskedni, állapota folyamatosan romlott, annyira, hogy 1925–1926-ban ágybanfekvő betegként állandó szabadságon volt. Parkinson-kórt állapítottak meg nála, kezdetben több ízben kérvényezte szabadsága meghosszabbításának engedélyezését azzal a feltétellel, hogy távolléte alatt a műszaki szemléken és egyéb műszaki teendőkben Rácz Mihály építész helyettesíti.³³ 1927. január 16-án hunyt el Kolozsváron, hivatalos gyászjelentésében az igazgatótanács dicsérő szavakkal méltatta Pápai Sándor státusi hivatalnoki tevékenységét. Holttestét az akadémiai templomban ravatalozták fel.³⁴ Az igazgatótanács ugyanakkor arról is döntött, hogy az elhunyt emlékére, a sírjára teendő koszorú helyett, koszorú-megváltás címén a tanulmányi alapból ötszáz lejt szavaz meg a kolozsvári főgimnáziumban két tanuló tanév végi jutalmazására. Az összeget a gimnáziumi igazgató részére utalványozták ki, hogy az a tantestület véleménye alapján a két arra érdemes tanuló között egyenlő arányban kiosssa „*Pápai Sándor emlékére adományozott jutalomdíj*” címén.³⁵ Özvegye

²⁹ *Vállalkozók Közlönye*, Bp. 1909. január 13., 15.

³⁰ ERKSLvt., Pápai Sándor műszaki tanácsos iratai, 128, Gyászjelentés Pápai Sándor ny. műszaki tanácsos haláláról, 2.

³¹ Az elkészült bérvillekről ld.: Gál Zsófia: *A kolozsvári Arany János utcai bérvillek*. Az előadás elhangzott a Fiatal Művészettörténészek IV. Konferenciáján. Pécs, 2013. október 25–27.

³² *Vállalkozók Lapja*, Bp. XXXV. évfolyam, 1914. április 29. 12.

³³ ERKSLvt., Pápai Sándor műszaki tanácsos iratai, 1666, Pápai Sándor műszaki tanácsos újabb szabadságkérése orvosi bizonyítvány alapján.

³⁴ ERKSLvt., Pápai Sándor műszaki tanácsos iratai, 128, Gyászjelentés Pápai Sándor ny. műszaki tanácsos haláláról,

2.

³⁵ Uo.

nyugdíját, míg fia, Zoltán, a Kolozsvári Egyetem Orvosi és Gyógyszerészeti Karán folytatott egyetemi tanulmányainak végzéséhez szükséges nevelési járulékát később is az Erdélyi Római Katolikus Státustól kapta.

Az igazgatótanács hivatalos gyászjelentésében Pápai Sándor aktív éveinek nagy munkái között említi a marosvásárhelyi főgimnázium és finevelő épületét, melynek tervét szintén az elhunyt készítette.³⁶ Bár ezen attribúció egyelőre óvatosan kezelendő, kétségtelen, hogy az Erdélyi Római Katolikus Státus építészeként és műszaki tanácsosaként tevékenykedő Pápai Sándor tervezőként részt vehetett az említett iskola építésében csakúgy, mint az eddig felsorolt építkezésekben, további kutatást igényel azonban annak a kérdésnek a tisztázása, hogy az egyes esetekben mely elképzelések, megoldások és részletek tulajdoníthatóak egyértelműen neki, illetve hogy beszélhetünk-e Pápai Sándor önálló, kibontakozó, követhető tervezői munkásságáról.

A csíkszeredai gimnázium épületegyüttesének 1908-ban készült tervei. Lehetséges párhuzamok

A csíkszeredai gimnázium épületegyüttesének 1908-ból származó, ismert tervanyaga hat színes homlokzati rajzot, illetve metszetet, valamint három nagyméretű, mindhárom épületrészt (a gimnáziumot, a szemináriumot és az internátust) magába foglaló, részletes alaprajzot tartalmaz **(1–15. ábra)**.

Az épületegyüttes oldalnézete **(1. ábra)** egy négyszintes homlokzatot mutat: az egyenetlen, emelkedő talajon a félig a földbe mélyített alagsori részt a földszint és további két emelet követi, a földszint és az első emelet között pedig a homlokzat teljes szélességét átfogó övpárkányzat húzódik végig. A homlokzat függőlegesen tíz tengelyre tagolódik, ezt pedig egy, a két felső szintet átfogó, mélyített faltükrös sarokrízalit zárja le. E sarokrízalit mellett a homlokzat síkjából az ötödik tengely is kiemelkedik, melyet egy csúcsíves keretelésű ablakpárral áttört fiatorony is hangsúlyoz. A szimmetrikusnak nem nevezhető homlokzaton egyenes, lekerekített és íves záródású ablakok váltják egymást, az igényes, aprólékos díszítés pedig a túlnyomórészt neoromán elemek mellett csúcsíves, illetve a szecesszióra utaló, hullámvonalas megoldásokat is tartalmaz.

³⁶ Uo.

Az internátus hátsó homlokzata (**2. ábra**) meglehetősen mozgalmas, ám az előbbieken bemutatott oldalnézettől eltérően egy szinte teljesen szimmetrikus kompozíció. A három szintre, függőlegesen pedig tizenhét tengelyre tagolódó homlokzat hangsúlyos részlete a sajátos kialakítású kilencedik tengely, melyet a földszinten ablak helyett ajtónyílás tör át, efölött pedig a homlokzat többi részét vízszintesen tagoló övpárkányzat helyett két íves záródású ablak látható. Ezek fölött e tengely függőleges tagolását a mélyített falsávok, valamint az első és második emeletet szinte teljesen átfogó, viszonylag keskeny, szintén íves záródású ablak hangsúlyozza.

A gimnázium hátsó homlokzata (**3. ábra**) a középén, külön kis épületrészként határozottan kiugratott tornaterem miatt az eddigieknél összetettebb kialakítású. A hátsó homlokzat földszintes, tornatermi része öt tengely szélességű, közepén egy íves keretelésű ablakpár, valamint egy Tudor-íves lezárású oromzat által is hangsúlyozott bejárattal. A gimnázium hátsó homlokzata különben egy kiegyensúlyozott, szimmetrikus kompozíció, melyet a hangsúlyos, hét tengely szélességű, többszörösen kiemelt központi rész, továbbá a második, harmadik és negyedik, valamint a huszonkettedik, huszonharmadik, illetve a huszonnegyedik tengelyek szélességében kiugratott rizalitok tesznek mozgalmassá. Szimmetriáját az ötödik és hatodik tengelyek szélességében elhelyezett, földszintes toldalék töri meg, mely az alaprajz szerint az igazgatói lakáshoz tartozó cselédszobának, konyhának és kamrának adott volna helyet.

A metszetek (**4. ábra**) közül a központi épületrészt (**5. ábra**) érdemes külön is kiemelni. A különös körültekintéssel és részletességgel kidolgozott rajzon látható az első emeletre tervezett kápolna és díszterem gazdagon díszített, neoromán stílusú diadalívvel kiemelt apszisa az oltáréptménnyel, más esetben a színpad. Ezen metszet alapján képet kaphatunk továbbá a központi épületrészbe tervezett díszítőfestésről is: a lépcsőház mellvédjeinek dekorációja, valamint a több helyütt előforduló indás, növényi ornamentika mellett a lépcsőház felső szintjének falmezőit – a tervek szerint – a különböző diszciplínák jellemző eszközeinek festett másával, hangszerekkel, mérőműszerekkel díszítették volna. Ugyanígy, a tornaterem falán, az elnyújtott négyszög alakú mezőkbe különböző sportjelenetek, birkózó, kerékpározó alakok kerültek volna.

A gimnázium földszinti alaprajzán (**6. ábra**) látható, hogy a főbejáratot az előcsarnokkal összekötő lépcsőház két oldalán kapott helyet a kölcsön-könyvtár, olvasóterem és kapusszoba, másfelől pedig a tanácsterem, valamint az értekező. Érdekes megfigyelni azonban, hogy nagy méretük, illetve kiemelt, reprezentatív elhelyezkedésük ellenére, a közvetlen bejutás sem a

tanácsterembe, sem pedig a kölcsön-könyvtárba nem volt biztosítva. Előbbit az előcsarnokból nyíló kisebb előtérben, utóbbit pedig a szintén az előcsarnokból nyíló előtérben, valamint az olvasóterem keresztül lehetett megközelíteni. A boltozatos előcsarnok egy méretesebb lépcsőházon keresztül vezet az öltözőbe, onnan pedig a gimnáziumépülettel ily módon egybekapcsolt tornaterembe. A gimnázium földszintjén e központi épületrész két oldalán ifjúsági könyvtár és három tanterem, másfelől pedig a tanári könyvtár, valamint a minden mellékhelyiséggel ellátott igazgatói lakással egybekapcsolt igazgatói iroda kapott helyet. A gimnázium épületével egybekapcsolt, attól déli irányba elnyúló szeminárium földszinti alaprajzát **(7. ábra)** előbbivel egy kisebb lépcsőház, illetve szertár, cseléd- és gazdaszónyszobák számára kialakított helyiségek szövik össze. A külön bejáratú ellátott finevelde földszintjén az újabb lépcsőházon kívül gazdasági udvart, kamrát, szolgálakást, öltözőt, fürdőt, elfogadó-szobát, élelmiszer-raktárat, konyhát, tálalót és egy hosszan elnyúló, nagy befogadóképességű étkezőt helyeztek el. A gimnázium épületétől észak felé elnyúló internátus földszinti alaprajza **(8. ábra)** szerint a bentlakás főépülettel való összekapcsolásának megoldása, illetve szerkezete, kialakítása és beosztása megegyezik a szemináriuméval.

A gimnázium első emeleti tervének **(9. ábra)** kiemelt helyisége a főbejárat fölött elhelyezett kápolna és díszterem **(10. ábra)**, melybe a földszintihez hasonlóan itt is kialakított előcsarnokból egy első és egy hátsó ajtón keresztül lehetett volna bejutni. Az alaprajzon látható, hogy a kápolna és díszterem főhomlokzati oldalán három nagyméretű ablakot terveztek nyitni. A három nagy, díszes kialakítású nyílás ma is meghatározza az épületegyüttes főhomlokzatát, azonban a pontos korabeli elképzeléseket az ezekről árulkodó homlokzati rajzok hiányában sajnos egyelőre nem ismerjük. A kápolna és díszterem két oldalán tervezett további helyiségek három tágas tanterem, valamint a filológiai múzeum és régiségtár egyfelől, másfelől pedig egy specifikusan görögptlő tanterem, egy természettani szertár, egy viszonylag kisméretű tanári dolgozószoba, mellette laboratórium, melyből egy tágas természettani előadóterem nyílik, végül pedig egy orvosi szoba. A földszinten, a tornaterem bejáratához vezető öltöző felett az első emeleten a lépcsőházból nyíló karzatra lehetett volna kijutni. A szeminárium első emeletén **(11. ábra)** a még a gimnázium épületében elhelyezett orvosi szoba melletti lépcsőházat ruhatár, valamint egy munka- és zeneterem követ. A finevelde első emeletének legnagyobb részét különben négy, változó méretű nappali szoba foglalja el, ezek között kapott helyet a szemináriumi igazgató lakása, valamint az épület dél-nyugati részében egy kisebb előtérből nyíló ápoló-, illetve egy méretesebb betegszoba. Az internátus első emeleti kialakítása, helyiségeinek mérete és beosztása **(12. ábra)** szintén

megegyezik a szemináriuméval, a különbséget a finevelde épületének tervén látható, feltehetően utólagos átalakítások nyomai jelentik.

A kápolna és díszterem a gimnázium második emeletének kialakítását (**13. ábra**) is meghatározza. Noha a második emeleti előcsarnokból nem nyílik közvetlen rálátás erre a helyiségre, ennek déli részén a folyosóról egy karzatra lehet lépni, ahonnan látni a terem szinte teljes egészét. A kápolna és díszterem helyiségét a második emeleten észak felé egy tanterem, a történeti és földrajzi szertár és az ifjúsági egyesület szobája követi. A folyosóról továbbá egy – az iskola áthelyezésének ügyében több ízben is kielégítendő igényként megjelenő – tágas rajzterem, onnan pedig a rajztanár szobája nyílik, melyből biztosított az átjárás a rajzszertárba is; ennek másik ajtaja pedig újra kivezet arra a folyosóra, melyről a rajzterembe jutni. A gimnázium második emeletének déli részében egy tantermet, természetrajzi szertárat, tanári dolgozót, laboratóriumot, természetrajzi előadót, valamint tanári irodát terveztek elhelyezni. A finevelde második emeletének eredetileg tervezett beosztását (**14. ábra**) – vélhetően a szemináriumnak az Erdélyi Római Katolikus Státus kedvezőtlen anyagi helyzete okozta megkésett és nehézkesen haladó építése miatt – utólag nagyon átrajzolhatták, illetve mindenképpen többször újragondolhatták. A finevelde épületének ezen szintjén a szemináriumi aligazgató lakásán, illetve négy mosdón kívül hét tágas hálótermet terveztek elhelyezni. Az alaprajzon látható átalakítások leginkább ez utóbbi helyiségeket érintették, az azonban sajnos nem derül ki pontosan, hogy mi lett volna az újragondolt koncepció. Az internátus második emeletének alaprajza (**15. ábra**) a szemináriuméhoz képest egy letisztult képet mutat, mely szerint az épületrész beosztása ezen a szinten is újfent megegyezett a finevelde eredeti kialakításával. A tervek körültekintő és alapos kidolgozottságáról árulkodik az a tény, hogy az elképzelések szerint egyenként száz-száz tanuló befogadására alkalmas szeminárium és internátus közül ez utóbbi második emeletének alaprajzán éppen száz fekvőhely látható.

A szeminárium a még Csíksomlyón működő iskola történetében hagyományosan hasonló volt egy bentlakáshoz, de ugyanakkor több is volt annál: a diákok számára közös tanulást, a ferences szerzetesek idejében a paptanár állandó jelenlétét, közös ájtatosságot, lelki gondozást, hitmozgalmi tevékenységeket is feltételezett. Valószínűleg erre a hagyományra támaszkodva vállalta magára az Erdélyi Római Katolikus Státus éppen a szeminárium (finevelde) építését és berendezését. Ennek és az internátusnak az új, csíkszeredai épületegyüttesben tervezett szinte teljesen megegyező kialakítása azonban arra enged következtetni, hogy a szemináriumnak ezen

hagyományos jellemzői a 20. század elejére háttérbe szorultak, az intézmény az új épületben elsősorban már mint bentlakás működött, ezt a feltételezést pedig az a tény is alátámasztani látszik, hogy a tantestületben ekkorra már igencsak megnövekedett a világi tanítók aránya.

Alpár Ignác 1901-es tervvázlatainak leírását, valamint az 1908-ban keletkezett tervanyagot összehasonlítva láthatjuk, hogy az eredeti elképzelés szerinti pavilon-rendszer helyett az épületegyüttesnek a neves budapesti építész által javasolt szerkezete köszön vissza a fentebb bemutatott alaprajzokon. Igaz, hogy az Alpár Ignác által javasolt távolságnál néhány méterrel közelebb, de a szeminárium és az internátus épülete párhuzamosan a főgimnáziumával, azzal szoros kapcsolatban van. Az 1901-es tervvázlatokhoz igazodva továbbá mindenik épületrésznek megvan a maga külön bejárata is. A helyiségek 1901-es elrendezése szerint az alagsorba, valamint a földszintre tervezett ebédlő és szolgálakások az 1908-as alaprajzokon mind a földszintre kerültek.

Alpár Ignác a kápolnát a főgimnázium épületének második emeletére tervezte, ezt pedig gyakorlati okokkal, helynyerési és szerkezeti szempontokkal támasztotta alá. Az 1908-as homlokzati-, metszet-, valamint alaprajzok azonban arra engednek következtetni, hogy az eltelt hosszú évek alatt a gimnázium építésében érdekelt felek egyetérthettek abban, hogy a korábbi praktikus indokoknál fontosabb a reprezentáció és a csíksomlyói hagyományok méltó tisztelete és követése, így a nagyszerűen díszített kápolna minden szempontból kiemelt helyre, a főgimnázium első emeletére került, ezen elhelyezése pedig a főhomlokzat kialakítását is befolyásolhatta. Alpár Ignácot a gyakorlatiasság vezethette abban is, hogy a gimnázium tornatermének méretét és karzatát úgy alakítsa, hogy az egyúttal díszteremként is használható legyen. Bár az első emeleti karzat kialakítása 1908-ra is megmaradt, a tornaterem javasolt mérete nem, és az ekkorra már megérett reprezentációs igénynek megfelelően a dísztermi funkció is az első emeleti kápolnába került át. Az 1901-ben mind a szeminárium, mind pedig az internátus épületébe tervezett egy-egy imaterem, mely ugyanakkor zene- és társalkodóteremként is szolgálhat, az 1908-as alaprajzokon megváltozott funkcióval, munka- és zeneteremként jelenik meg, ez pedig valamelyest szintén alátámaszthatja fentebbi feltételezésünket, mely szerint a 20. század elejére a csíksomlyói hagyományokhoz való ragaszkodás mellett a világi tevékenységek, a világiasabb oktatás-nevelés került előtérbe a gimnáziumban és az azzal kapcsolatban működő intézményekben.

Feltételezhetjük, hogy az iskolaépítésben gyakorlott és elismert Alpár Ignác munkásságára jellemző típusmegoldásainak némelyikét alkalmazta az Erdélyi Római Katolikus Státus új,

csíkszeredai főgimnáziumának tervezésében. Ezt látszik alátámasztani többek között a szintén Alpár Ignác tervei alapján, valamivel később, 1910-ben emelt budapesti Báró Eötvös József Collegium (Ménesi út 11–13.) épületének beosztása is, mely szerint *a tornaterem egyúttal aula*.³⁷ Valószínű, hogy mindezek alapján Pápai Sándornak, az Erdélyi Római Katolikus Státus építészenek hozzájárulása és érdeme abban áll, hogy a budapesti építész által 1901-ben készített tervvázlatokat, a bevált, megalapozott javaslatokat és megoldásokat a kimondottan helyi igényekhez igazította – ezt pedig leginkább éppen az első emeleten elhelyezett kápolna és díszterem kialakítása támasztja alá. Ilyen értelemben az is feltételezhető, hogy e helyiségnek a dekorációs programját is – a helyi igények és elképzelések figyelembevételével – Pápai Sándor dolgozta ki.

A csíkszeredai gimnázium épületegyüttesének homlokzata, különösképpen pedig a főhomlokzat központi részének három, két szintet átfogó, íves keretelésű, díszes ablaknyílással áttört kialakítása sem az Erdélyi Római Katolikus Státus által a korban építtetett más gimnáziumokkal, sem pedig Alpár Ignácnak az ezekben az években készült más munkáival nem állítható egykönnyen párhuzamba. Utóbbi esetben az a tény szolgálhat magyarázatként, hogy a budapesti építész és irodája számos tanintézetet tervezett – polgáriakat és katonaiakat egyaránt, különböző, egyházi és világi megbízók felkérésére az ország legkülönbözőbb pontjain, ennek megfelelően pedig érthető a változatosság, a stílus- és díszítőelemek váltogatása, szinte véletlenszerű felbukkanása az egyes épületeken. Ebbe a gondolatmenetbe illeszkedik a csíkszeredai főgimnázium, valamint a budapesti Báró Eötvös József Collegium neoromán főbejáratának párhuzamba állítása is. Ha azonban arra gondolunk, hogy a kápolna és díszterem utólag, a helyi elképzelések értelmében kerülhetett mégis az első emeletre, és hogy ezen áthelyezés hatással lehetett a főhomlokzat kialakítására, valamint ha figyelembe vesszük azt is, hogy egyes homlokzati elemek hasonlóságot mutatnak a Pápai Sándor által készített kolozsvári lakóházterveken (**16–19. ábra**) látható megoldásokkal, egy árnyaltabb következtetésre juthatunk.

Összegzőképpen elmondható, hogy az Erdélyi Római Katolikus Státus csíkszeredai főgimnáziumának hosszú évekig elhúzódó tervezése bonyolult kérdéskör elé állította a kutatást. A szakirodalom érintőleges említései és egyértelműnek tekintett párhuzamai után az újabb

³⁷ Kimutatás a Báró Eötvös József Collegium részére tervezendő épületben szükségelt helyiségekről. Ld. a Báró Eötvös József Collegium honlapján, a De aedificio – a Collegium megalapítására és építésére vonatkozó dokumentumok gyűjteményében. <http://honlap.eotvos.elte.hu/galeria/album/de-aedificio/31/?pageid=1&ipp=42> (Letöltve: 2014. május 7.)

források tükrében úgy tűnik, a csíkszeredai gimnázium épületegyüttesének szerkezeti megoldásai – például a tornaterem kialakítása és a tantermek utcafront felőli elhelyezése – többnyire Alpár Ignácnak köszönhetőek, mindezeket azonban Pápai Sándor, az Erdélyi Római Katolikus Státus építésze alakította a helyi igényekhez és elképzelésekhez, mégpedig olyan módon, hogy ez az épület teljes megjelenését befolyásolhatta.

Melléklet

1. Az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsának levele Gr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspökhöz³⁸

Az erdélyi római katolikus státus igazgatótanácsától

Sz. 984/1901

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr!

Alpár Ignác építész a csíksomlyói főgymnasium, finővelde és internatus tervvázlatát elkészítvén, a helyszínen arról győződött meg, hogy teljes lehetetlenség a seminariumot és internatust mint a főgymnasiumnak befelé nyúló szárnyait létesíteni, mi nagy földmunkával járna egyrészt, de meg nem is volna helyes, mivel mindig a hegy rétegeivel párhuzamosan kell állítani az épületeket. Azért ő a seminariumot és internatust párhuzamosan a főgymnasium épületével, de attól 22 méterrel hátrább helyezte el, miáltal kedvező silhouettet nyert, s amellet a két intézet szoros kapcsolatban van a főgymnasium épületével. Az ilyen elrendezés folytán az ebédlő és szolgálások a souterrain, illetve az alacsony földszinti helyiségekben czélszerűen voltak elhelyezhetők.

Minden egyes intézetnek megvan a maga külön bejárója is. A főgymnasium épületben a kápolnát a II-ik emeletre tervezte részben helynyerés, részben szerkezeti szempontból. A tornatermet a rendes méretektől eltérőleg 25 méter hosszúra tervezte, megfelelő karzattal, hogy a tornaterem mint egyúttal díszterem, rendeltetésének jobban megfeleljen.

A seminarium épületében imatermet létesített, amely egyúttal zene- és társalkodó terem céljaira is szolgálna. Ugyanígy az internatusban tervezett zene- és társalkodó terem, megfelelő méreteinél fogva egyúttal imaterem is lehet.

³⁸ Forrásunk közlésénél a szöveg betűhív átírására törekedtünk, így csak a legszükségesebb változtatásokra kerítettünk sort: mai helyesírás szerint jelöltük és egységesítettük a szöveg írója által következtelenül használt rövid és hosszú magánhangzókat, szintén a mai nyelvtani szabályoknak megfelelően egybeírtuk az összetartozó szavakat ott, ahol ez indokolt volt, és nem zavarta a szöveg értelmezését, valamint kitettük a központosági jeleket, ahol ezekre szükség mutatkozott. A régies alakban megjelenő szavakat érintetlenül hagytuk még akkor is, ha ugyanazoknak a szavaknak más írásmódja is előfordul a szövegben.

A főgymnasium, internatus és szeminarium együttes beépített köbtartalma 59.645,32 köbméter, egy köbmétert 11 koronával számítva az építési összköltség 656.098 korona 52 fillért tenne ki.

A vonatkozó vázlatterveket azon felkéréssel van szerencsénk Méltóságodhoz, kapcsolatosan 2025~900 sz. alatt kelt átiratunkkal, % alatt tiszteletteljesen áttenni, hogy méltóztassék azokat az igazgatónak azon utasítással kiadni, hogy a tanári testülettel vegye azonnal mindenre kiterjedő tüzetes vizsgálat alá, és jegyzőkönyvileg mondjon véleményt arra nézve, hogy van-e a terv-vázlaton gondoskodva mindazon helyiségekről, amikre az intézetnek szüksége van? megfelelő-e minden helyiségnek a mérete? nincs-e fölösleges helyiség? célszerű-e minden helyiségnek elhelyezése?

Mivel az így tervelt építkezés 656.098 korona 52 fillérbe, tehát olyan összegbe kerülne, amelyre fedezetet találni legalább ma még lehetetlen: a tanári testületet utasítom, hogy a terv egyszerűsítése s a költségek apasztása szempontjából mindazon helyiségeket, amelyek nem okvetetlenül szükségesek, törölje illetve jelölje meg.

Egyúttal az igazgatóságot arra is felhívom, hogy a tervvázlatot mutassa be a csíkmegyei főispán úrnak, alispán úrnak, a főjegyző úrnak, a szeredai polgármester úrnak, Pap Domokos főmérnök úrnak, egyszóval a megye és város képviselőinek, és kérje ki az ők véleményét is.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletünk nyilvánítását.

Kolozsvárt, 1901. június 14-én tartott ülésből.

Zárva: 1 csomag.

Méltóságos és Főtisztelendő Gr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök úrnak

Gyulafehérvárt.

Gr. Kornis Victor
alelnök

Balázs András
Jegyző

2. Képmelléklet

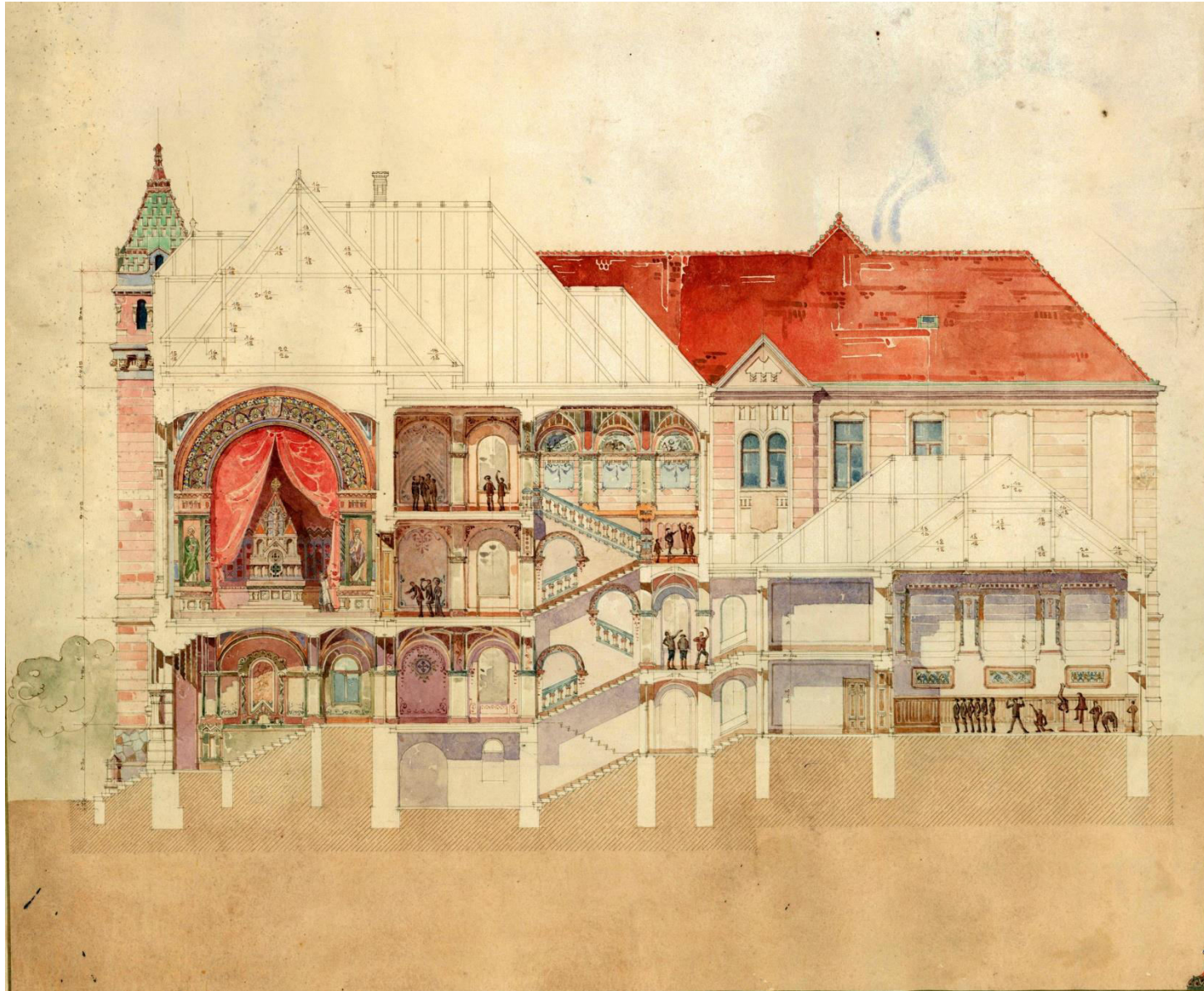
1. ábra

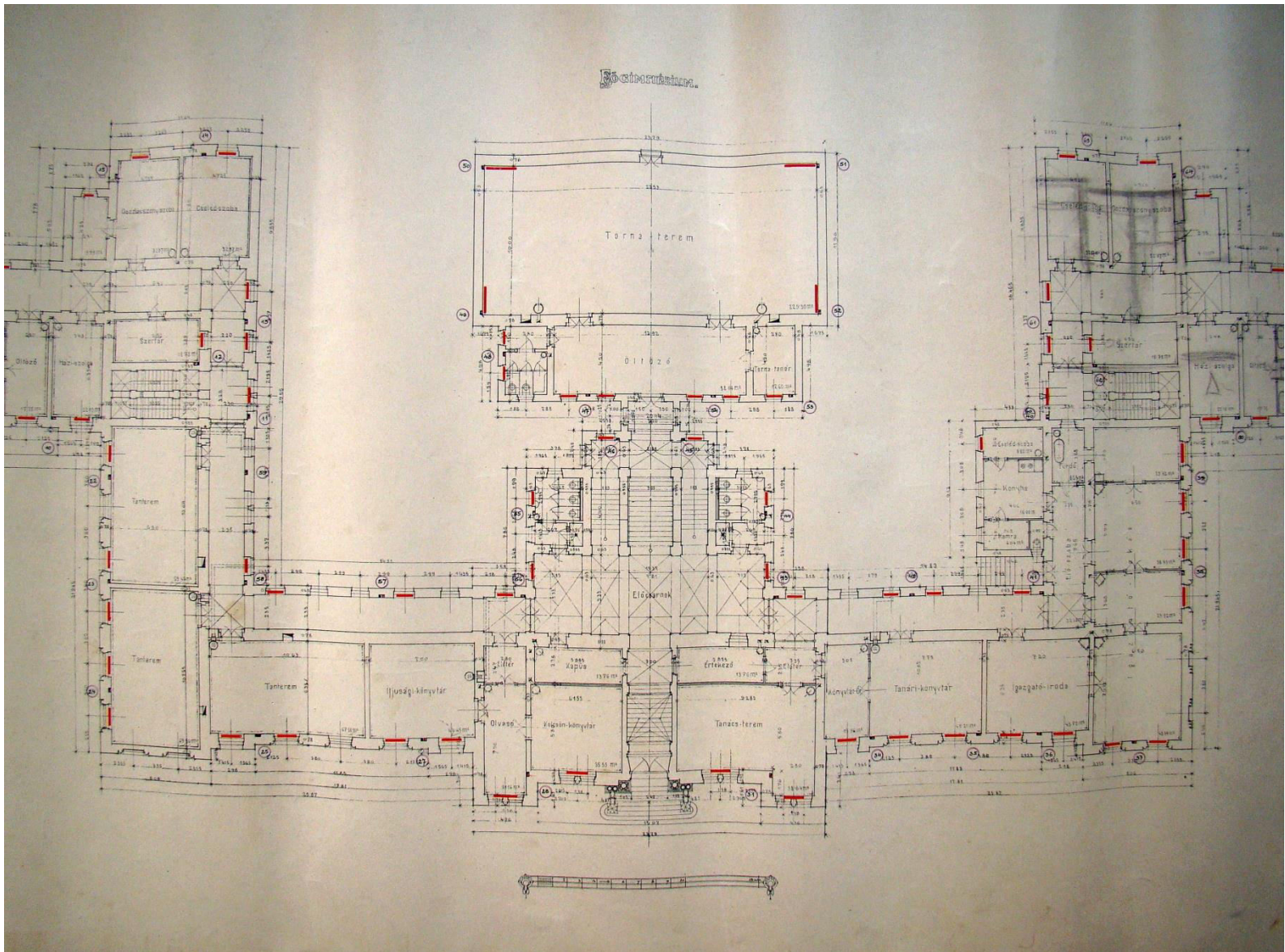
2. ábra

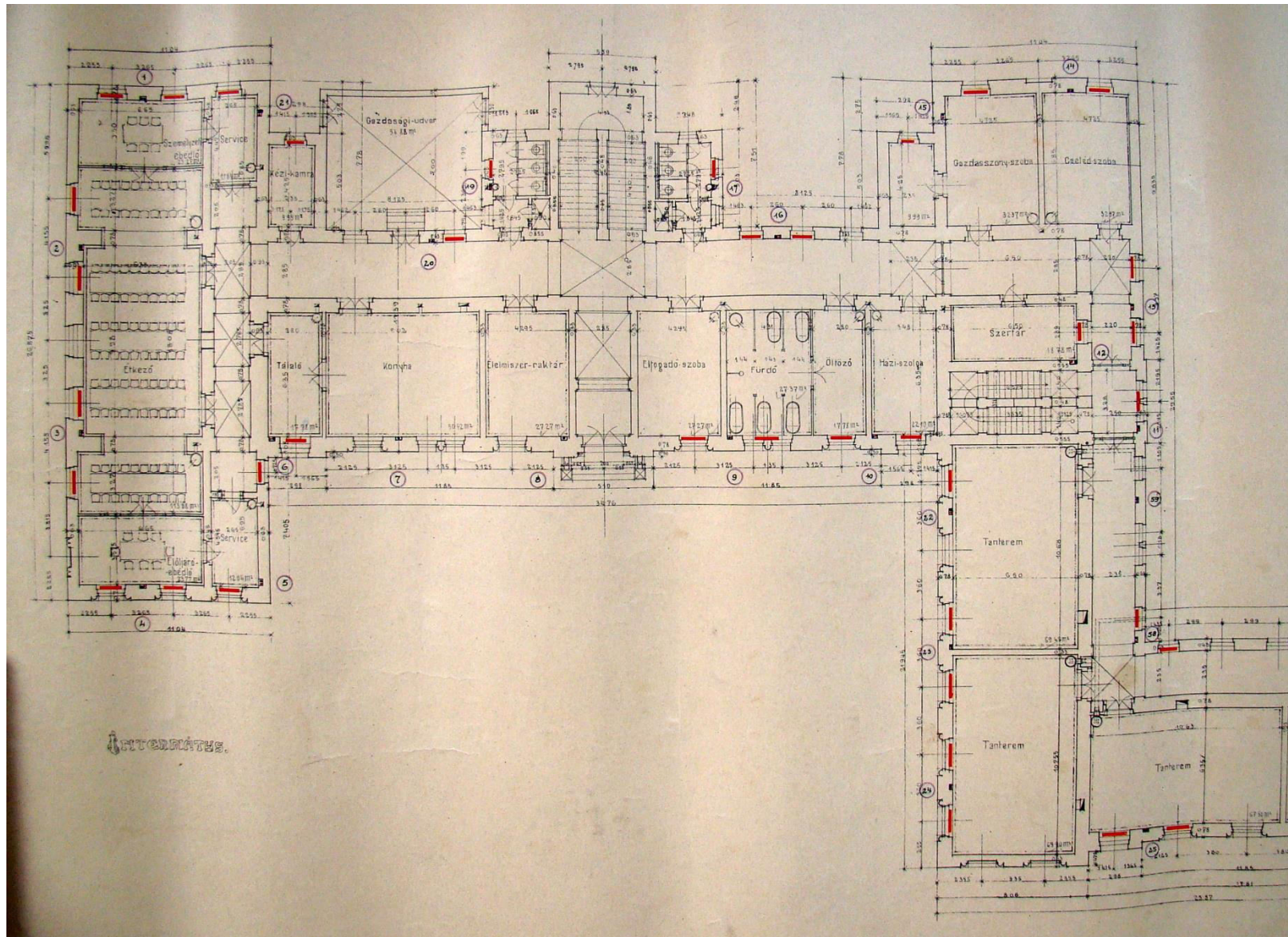
3. ábra

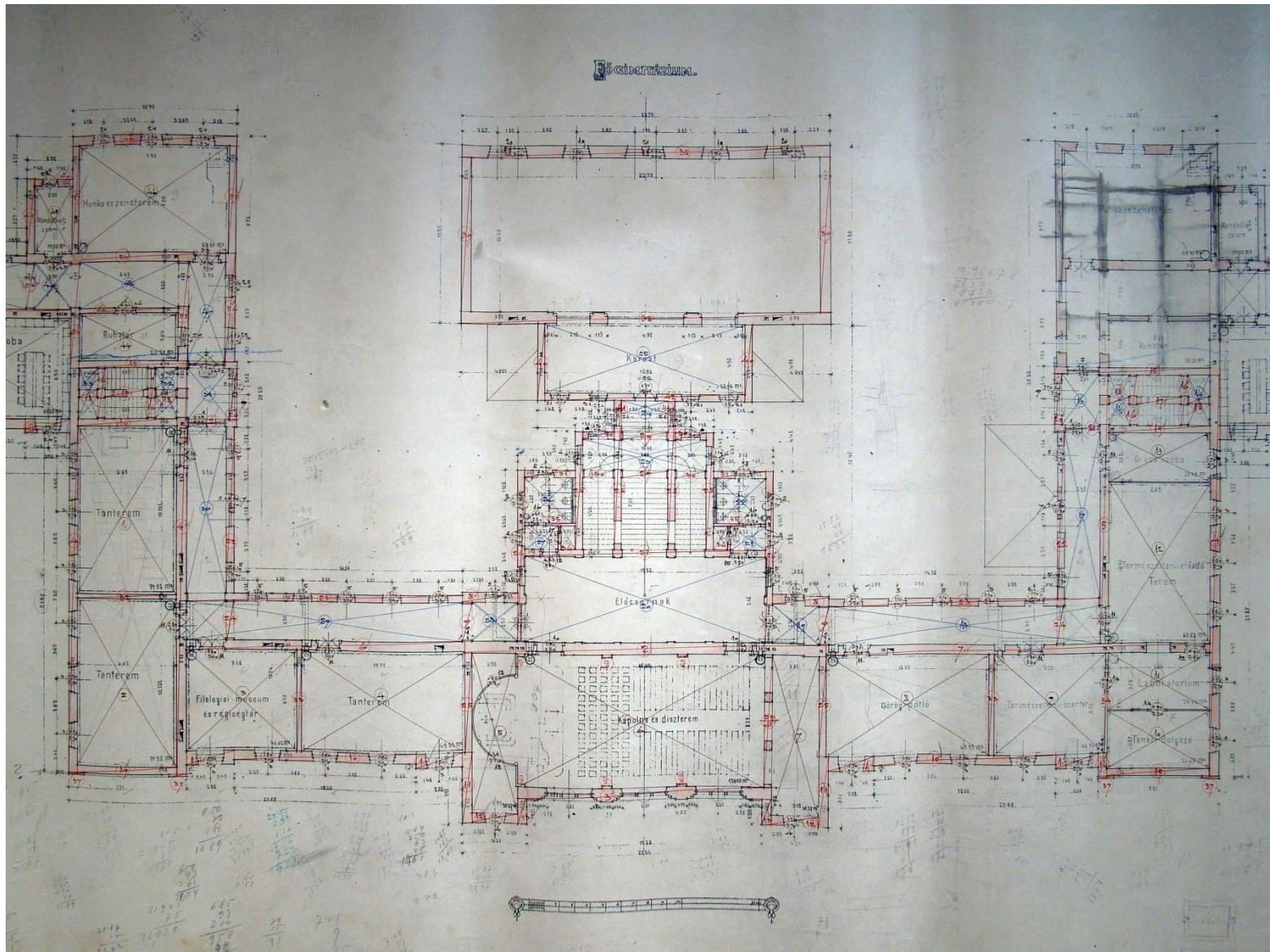
5. ábra

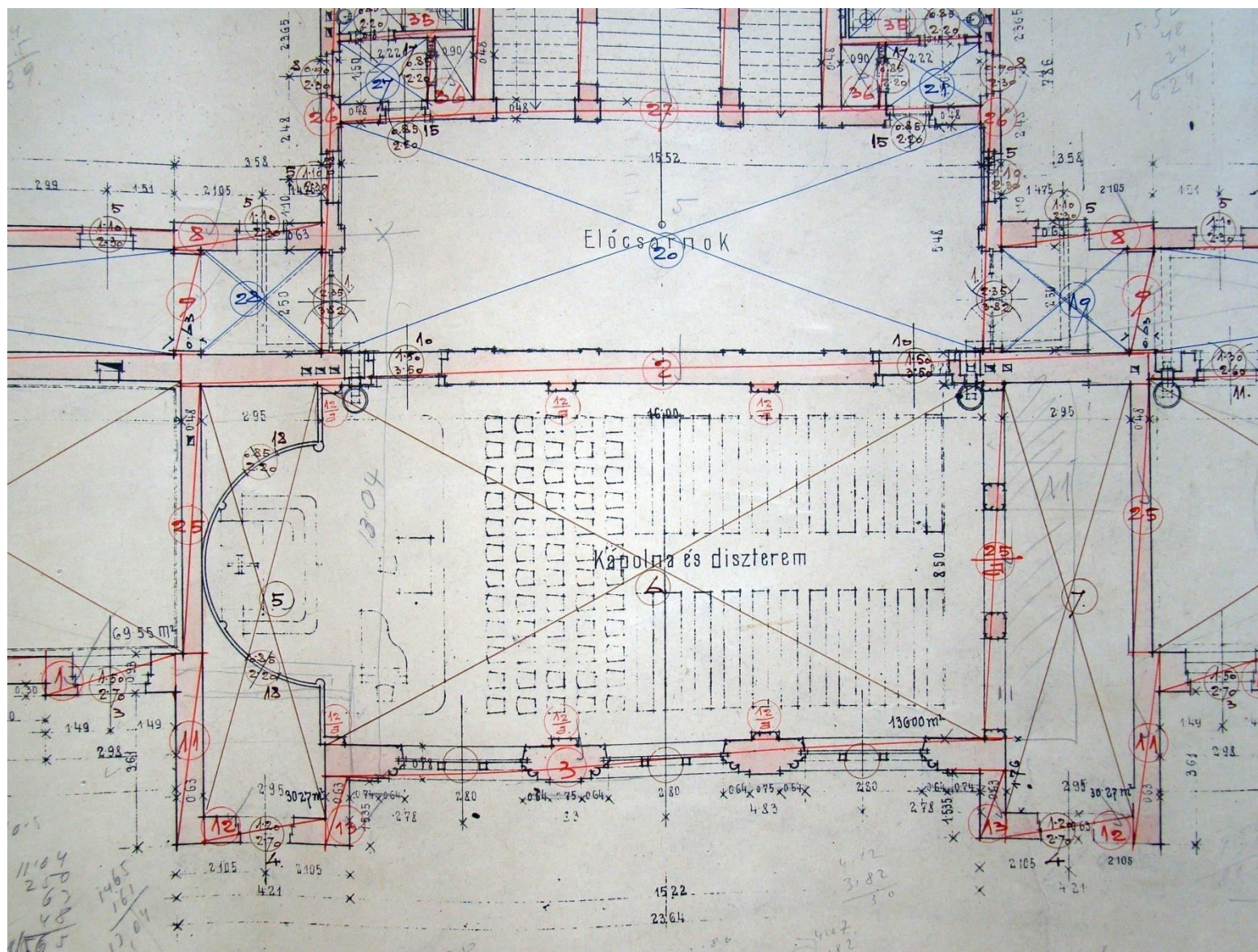
6. ábra

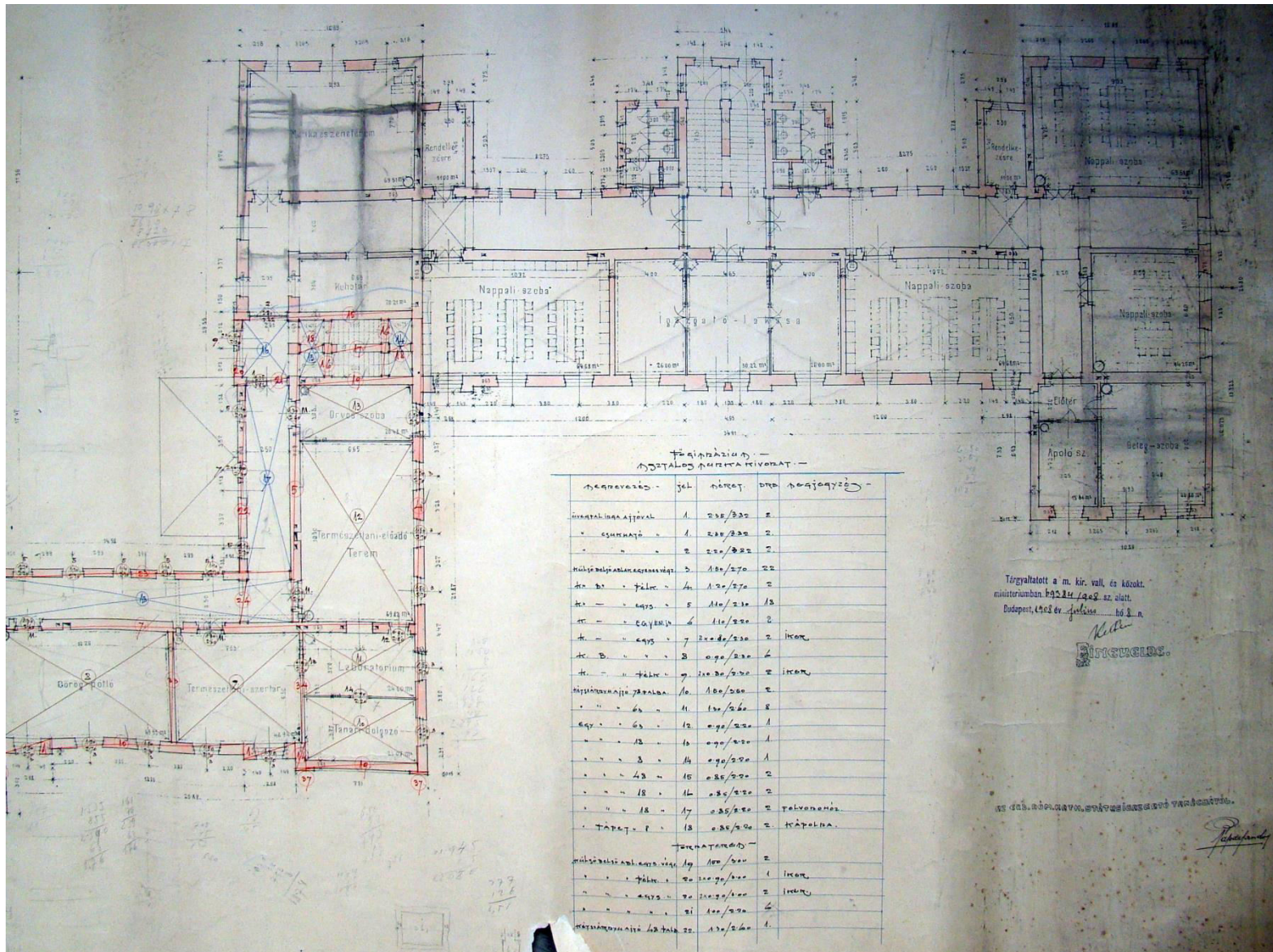
8. ábra

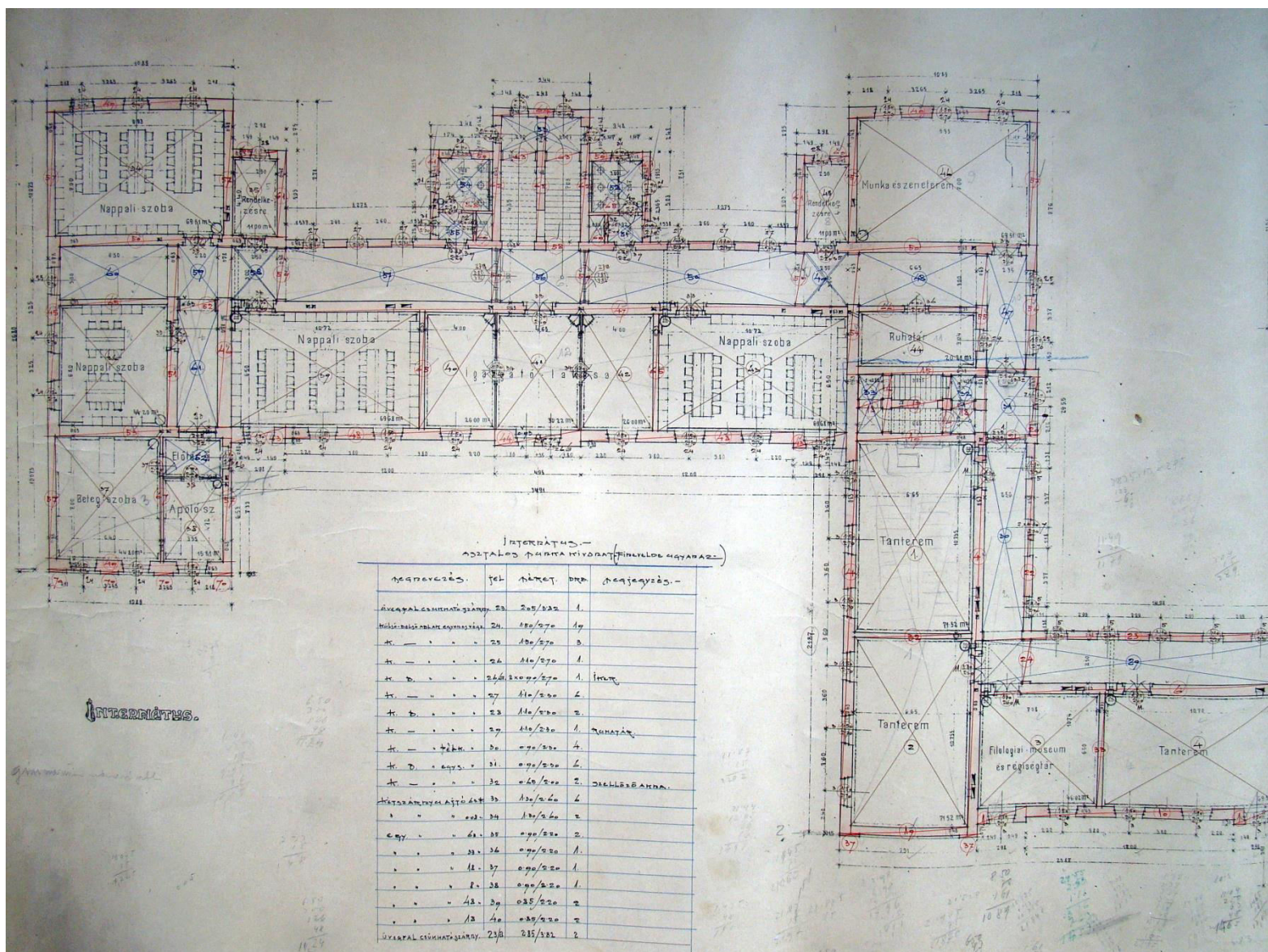
9. ábra

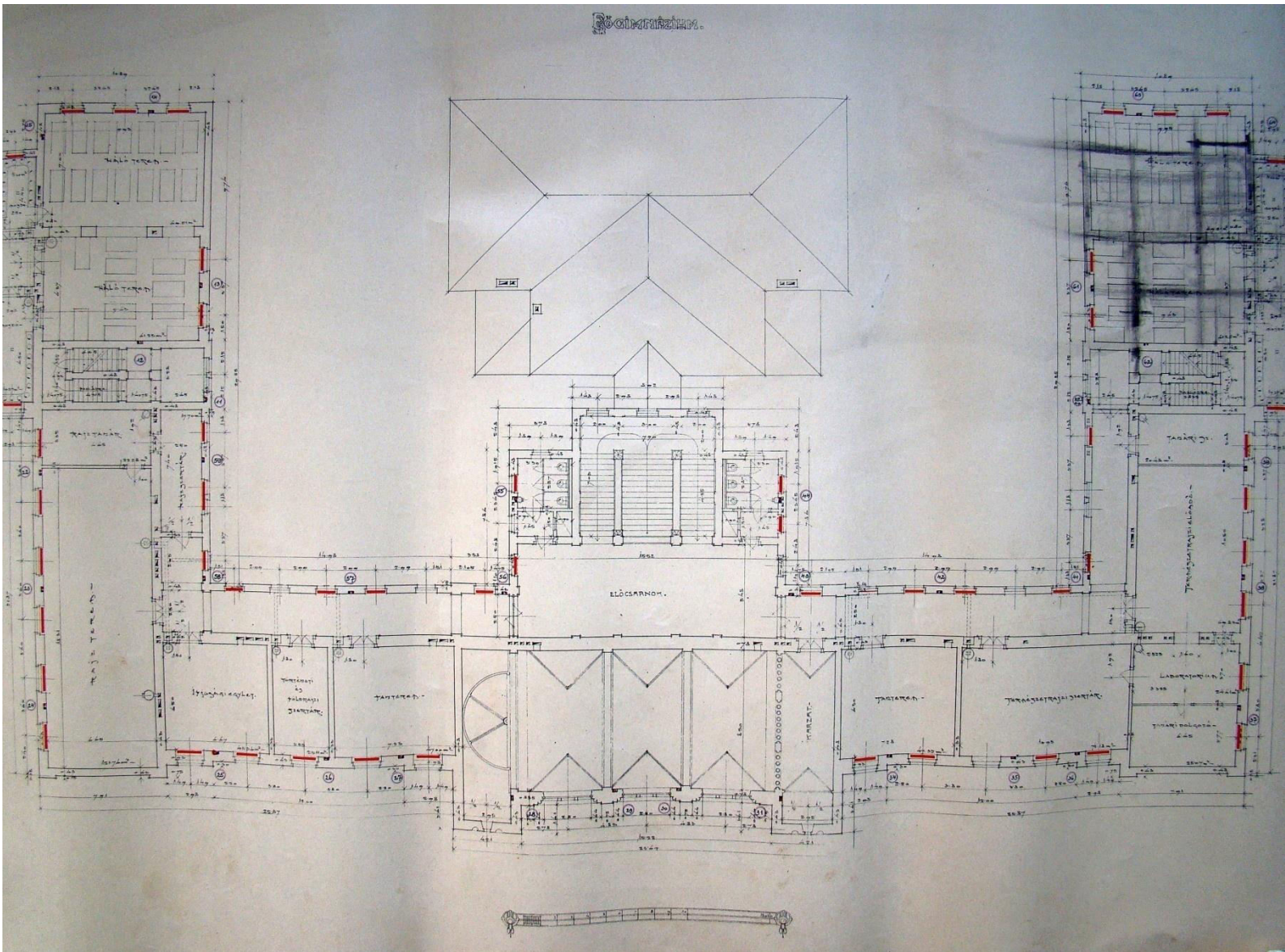
10. ábra

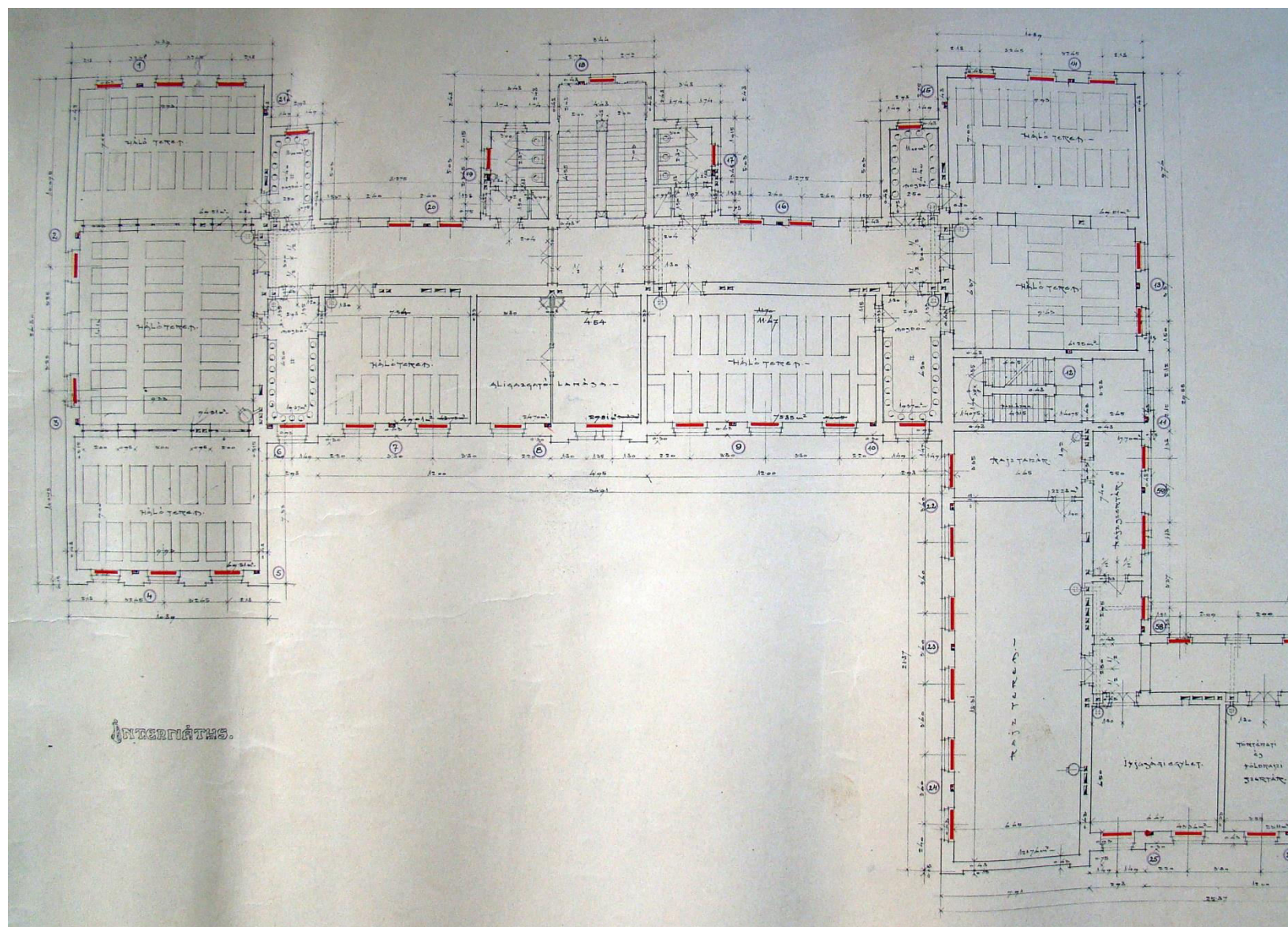
11. ábra

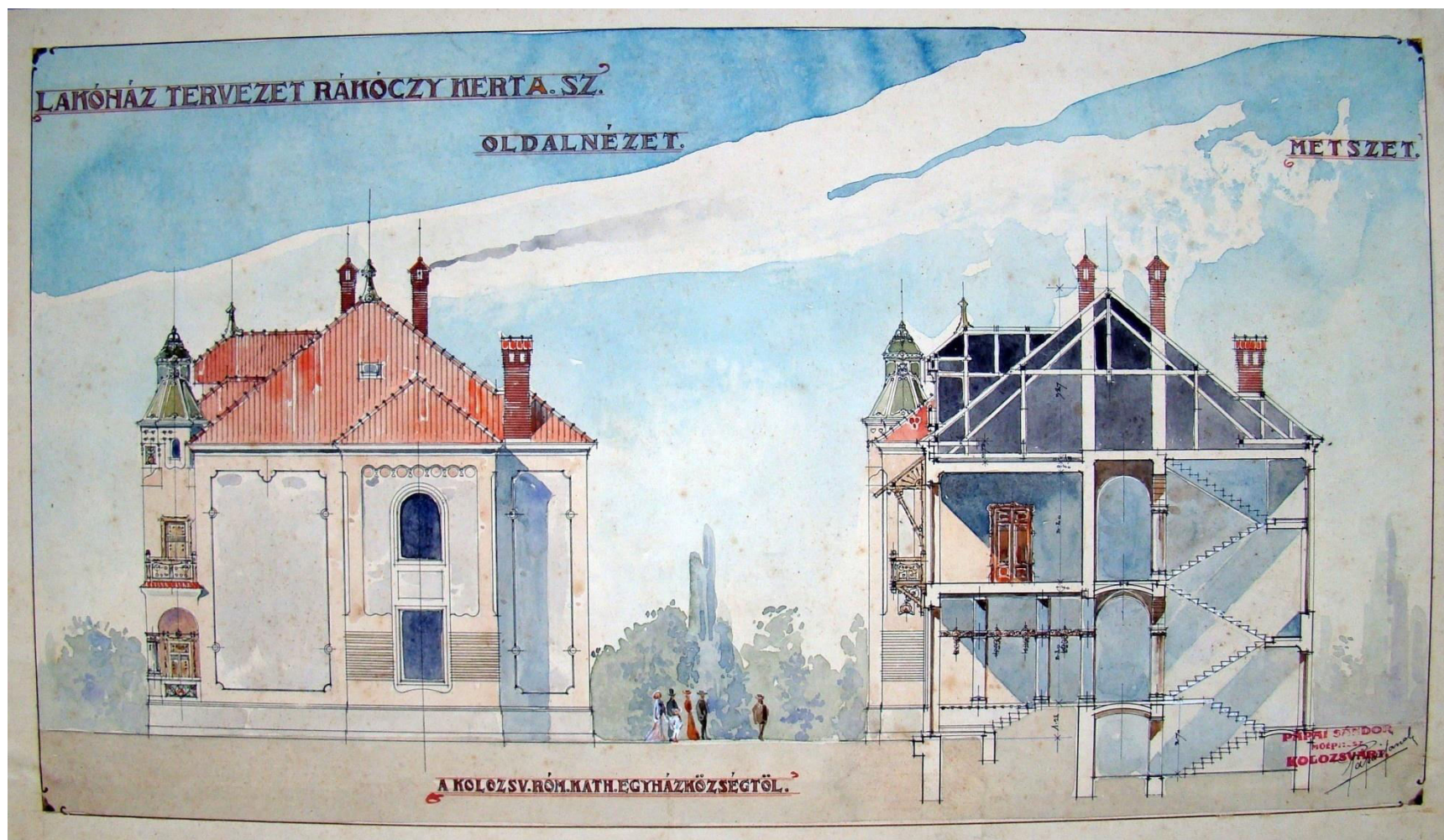
12. ábra

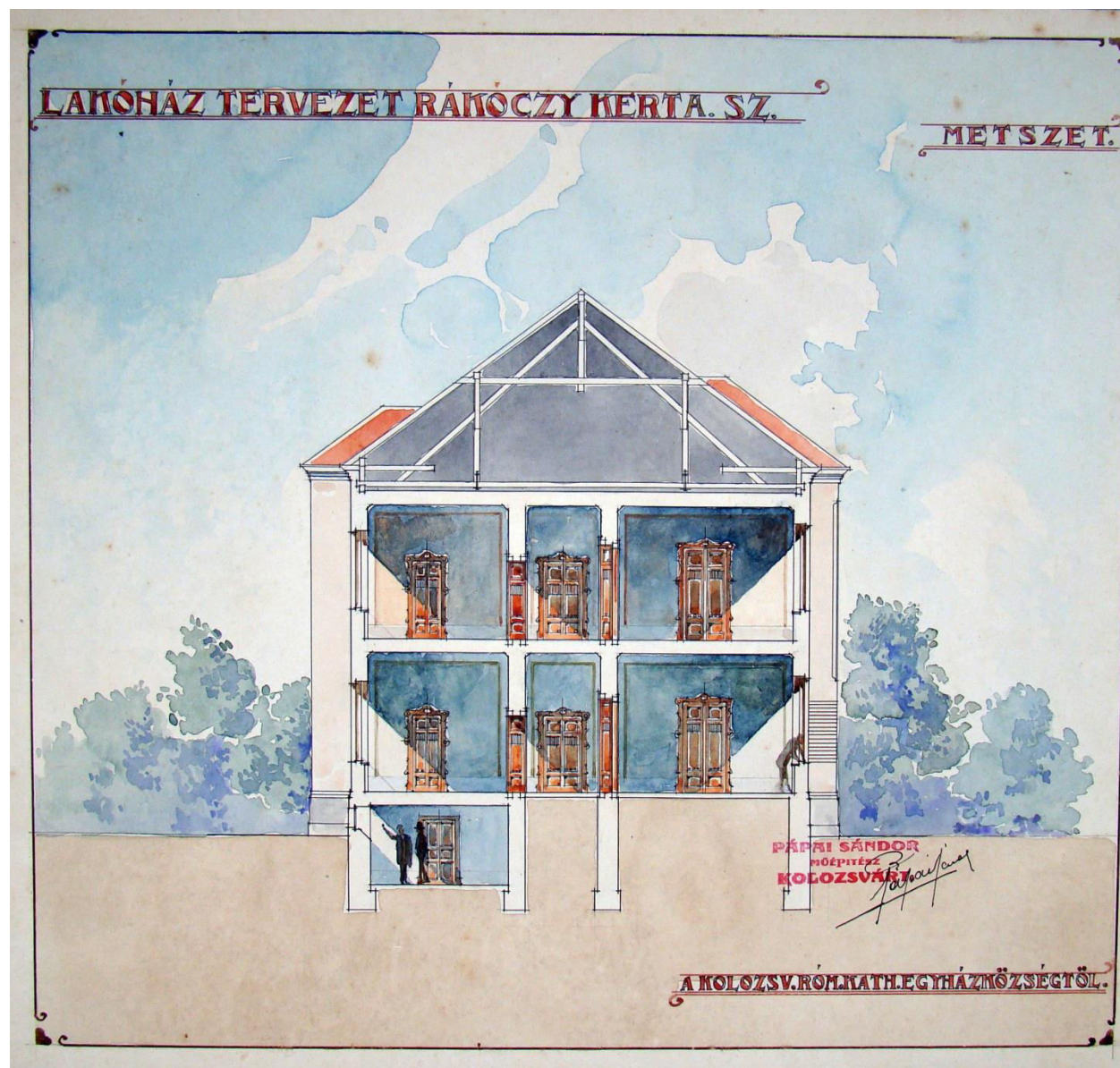
13. ábra

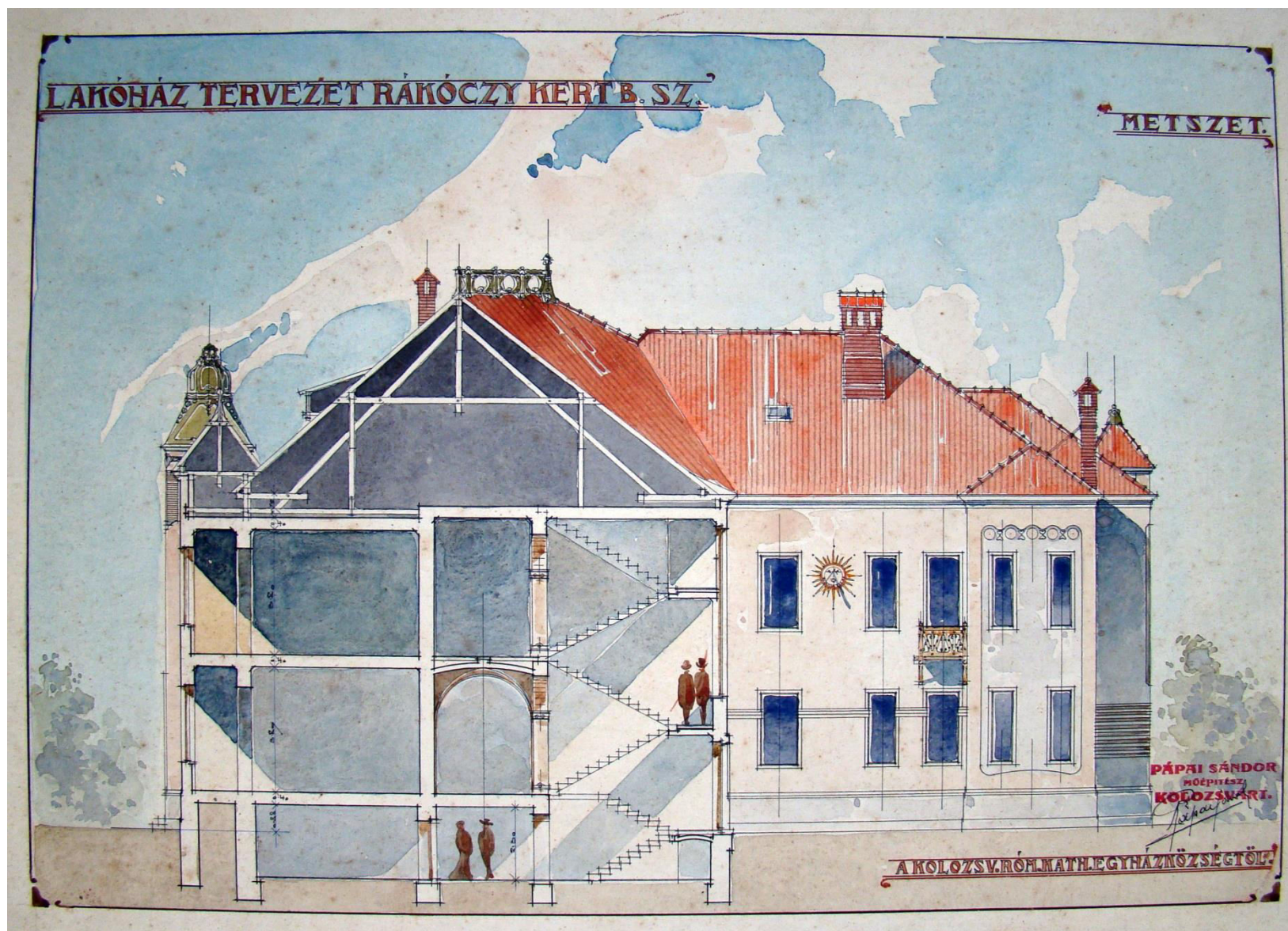
15. ábra

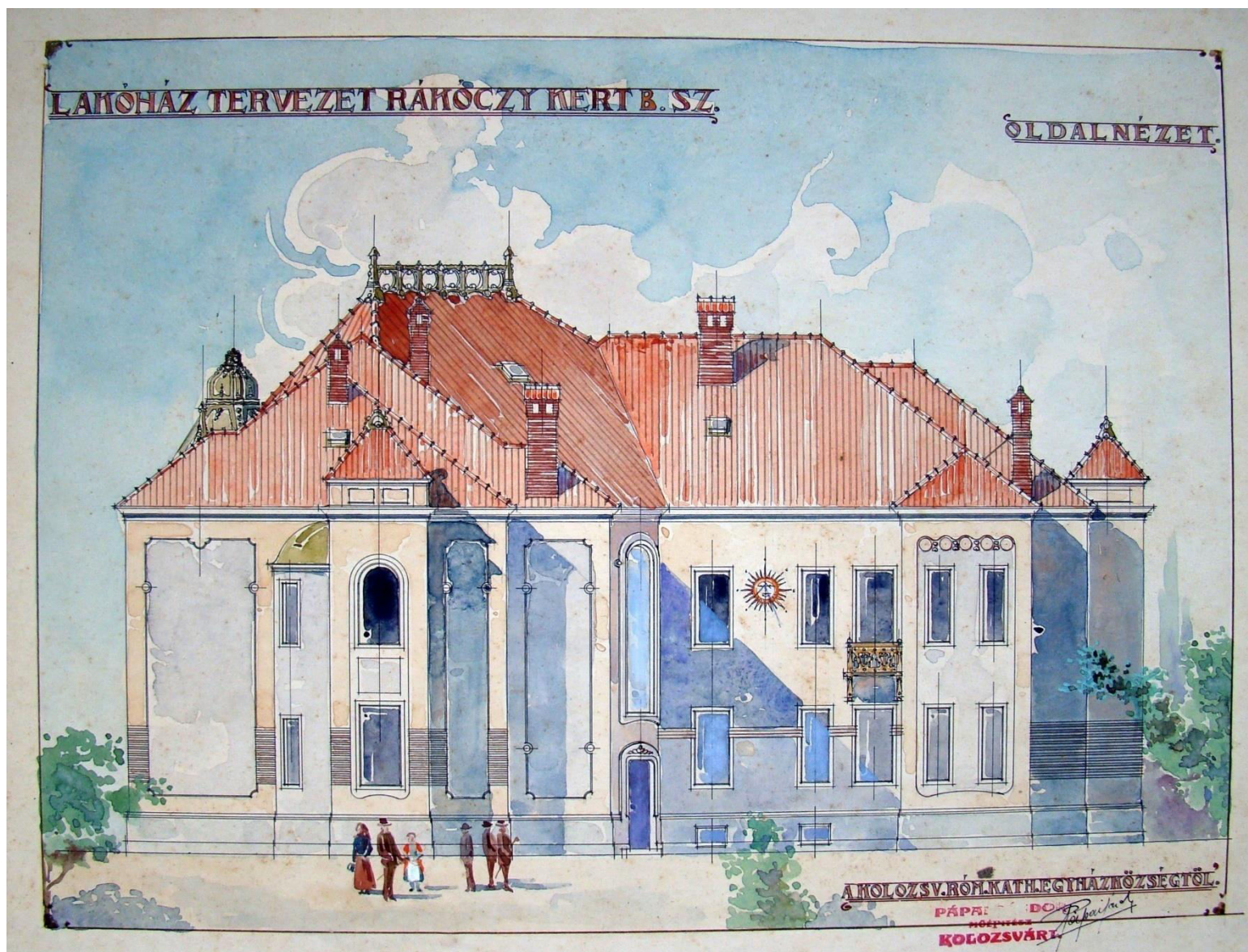
16. ábra

17. ábra

18. ábra

19. ábra

3. Képjegyzék

1. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Oldalnézet
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda

2. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Az Internátus hátsó homlokzata
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda

3. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. A Gimnázium hátsó homlokzata
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda

4. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Metszet és oldalnézetek
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda

5. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Metszet és oldalnézetek, részlet. A kápolna és díszterem, illetve a tornaterem
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda

11. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Első emeleti alaprajz, részlet. Finevelde (szeminárium)
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

12. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Első emeleti alaprajz, részlet. Internátus
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

13. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Második emeleti alaprajz, részlet. Gimnázium
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

14. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Második emeleti alaprajz, részlet. Finevelde (szeminárium)
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

15. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Második emeleti alaprajz, részlet. Internátus
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

6. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Földszinti alaprajz, részlet. Gimnázium
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

7. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Földszinti alaprajz, részlet. Finevelde (szeminárium)
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

8. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Földszinti alaprajz, részlet. Internátus
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

9. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Első emeleti alaprajz, részlet. Gimnázium
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

10. ábra

A csíkszeredai Főgimnázium, Internátus és Finevelde tervezete. Első emeleti alaprajz, Gimnázium, részlet. A kápolna és díszterem
Pápai Sándor, 1908
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

16. ábra

Lakóháztervezet, Rákóczi-kert A. sz.
Oldalnézet és metszet
Pápai Sándor, 1910 körül
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

17. ábra

Lakóháztervezet, Rákóczi-kert A. sz. Metszet
Pápai Sándor, 1910 körül
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

18. ábra

Lakóháztervezet, Rákóczi-kert B. sz. Metszet
Pápai Sándor, 1910 körül
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

19. ábra

Lakóháztervezet, Rákóczi-kert B. sz.
Oldalnézet
Pápai Sándor, 1910 körül
Lelőhely: Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

Felhasznált irodalom

*** *Magyar építészet. Klasszicizmus, historizmus.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2003.

*** *Magyar építészet. A szecessziótól napjainkig.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2004.

*** *Csikvármegye státusszimbóluma.* Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2011.

Albert Dávid: *400 éves a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium.* Székelyudvarhely, 1993.

Antal Imre: *Monografia liceului din Miercurea-Ciuc. A csíkszeredai líceum monográfiája.* Csíkszereda, 1968.

Bicsok Zoltán: *Kolostor az ország végén – a csíksomlyói ferencesek kulturális hatása a Székelyföldön.* In: *Csíki olvasókönyv.* Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont – Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2009.

Bicsok Zoltán: „...Hogy az ő jó igyekezete porba ne menne...” *A csíksomlyói ferences gimnázium Szent Mihály arkangyalról nevezett szemináriumára vonatkozó iratok a Csíkszeredai Levéltár kezelésében (1765–1840).* In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2010.* Csíki Székely Múzeum – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2010.

Császár László (szerk.): *Épülettípusok a kiegyezés utáni Magyarországon.* Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft., Budapest, 1995.

Dr. Endes Miklós: *Csik-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

Ferencz Béla: *Csikvármegye monografiája.* Csíkszereda, 1935.

Gál Zsófia: *A kolozsvári Arany János utcai bérvillák.* Az előadás elhangzott a Fiatal Művészettörténészek IV. Konferenciáján, Pécsen, 2013. október 25–27-e között.

Gerle János és mások: *Alpár Ignác tudományos konferencia elhangzott előadásai.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2005.

Gerle János – Kovács Attila – Makovecz Imre: *A századforduló magyar építésze.* Szépirodalmi Könyvkiadó – Bonex, Békéscsaba, 1990.

Hajós György – Kubinszky Mihály – Vámosy Ferenc: *Alpár Ignác élete és munkássága*. Építésügyi Tájékoztatási Központ, Budapest, 2005.

Hauszmann Alajos: *Alpár Ignác (1855–1928)*. In: Gerle János (szerk.): *Hauszmann Alajos*. Holnap Kiadó, Budapest, 2002, 318–319.

Kelemen Albert: *A Székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola fennmaradt művészeti emlékeiről*. In: Hermann Gusztáv Mihály – Róth András Lajos (szerk.): *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok*. II., Székelyudvarhely, 2002.

Keserü Katalin: *A századforduló*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2007.

Kocsis Lajos: *A Csíki Magánjavak története (1869–1923)*. „*A székelység boldogulásának előmozdítója*”. Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2008.

Kovács Árpád: *Udvarhelyszék művészete*. In: Hermann Gusztáv Mihály – P. Buzogány Árpád (szerk.): *Udvarhelyszéki olvasókönyv*. Székelyudvarhely, 2008.

Magyar Vilmos: *Alpár Ignác élete és működése*. III. rész – Mercur szolgálatában, 1897–1918; IV. rész – Az ünnepektől és az üldözött Alpár, 1889–1928; Budapesti Építőmesterek Ipartestülete, Budapest, 1935.

Dr. Nagy András: *Városkép és ami hozzá tartozik*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1995.

Németh Lajos (szerk.): *Magyar művészet 1890–1919*. I–II. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.

Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból I–VI*. Pest, 1868–1873 (<http://mek.niif.hu/04800/04804/html/index.htm>).

Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön (1750–1914)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003.

Rosch Gábor: *Alpár Ignác építésze*. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2005.

Sisa József – Dora Wiebenson (szerk.): *Magyarország építészetének története*. Vince Kiadó, Budapest, 1998.

Szabó Katalin: *Visszajátszás*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000.

Tivai Nagy Imre: *Emlékezés régi csíkiakról*. Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2009.

Vámszer Géza: *Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

Vámszer Géza: *Helytörténeti adatok a hajdani Csík vármegye (Csík, Gyergyó és Kászon) településtörténetéhez*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2000.

Vitos Mózes: *Csikmegyei füzetek. Adatok Csikmegye leírásához és történetéhez II*. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2003.

Vofkori György: *Csíkszereda és Csíksomlyó képes története*. Typografia, Békéscsaba, 2007.

Vofkori György: *Székelyudvarhely. Várostartörténet képekben. I.*, Békéscsaba, 2009.

Források, gyűjtemények

Csiki Lapok. XIV. évfolyam, 1902.

Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára (ERKSLvt.), Pápai Sándor műszaki tanácsos iratai.

Gyulafehérvári Érseki- és Főkáptalani Levéltár, Püspöki iratok, 1901.

Hassák Vidor: *A kézdivásárhely-kantai róm. kath. főgimnázium rövid története. 1680–1906*.

In: Biró Lajos (szerk.): *Emlékkönyv. A Kézdivásárhely-kantai Róm. Kath. Főgimnázium új épületének 1906. évi november 4-én történt felszentelése alkalmából*. Turóczi István Könyvnyomdája, Kézdivásárhely, 1906.

Koch Sándor: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus kézdivásárhelyi főgimnáziumának új épülete*. In: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus Kézdivásárhelyi Főgimnáziumának Értesítője az 1906–907-ik tanévről*. Turóczi István Könyvnyomdája, Kézdivásárhely, 1907.

Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda.

Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár, rendezetlen iratok.

Szlávik Ferenc: *Tizenöt év a Csíksomlyói Róm. Kath. Főgimnázium történetéből (1895/6–1909/10). Az új intézetek és felavatásuk*. In: *Az Erdélyi Róm. Kath. Státus Csíkszeredai Főgimnáziumának Értesítője az 1910–1911-ik iskolai évről*. Szvoboda Miklós Könyvnyomdája, Csíkszereda, 1911.

Vállalkozók Közlönye, Budapest. 1908.; 1909.

Vállalkozók Lapja, Budapest. XXII. évfolyam, 1901.; XXVI. évfolyam, 1905.; XXIX. évfolyam, 1908.; XXXV. évfolyam, 1914.